

ORGANIZÁCIA A HLAVNÉ SMERY ČINNOSTI OBRANNÉHO SPRAVODAJSTVA (VOJENSKEJ KONTRARozVIEDKY) ČS. ARMÁDY V ROKOCH 1945 – 1970

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, J.: Organisation and Main Directions of Defence Intelligence (Military Counter Intelligence) Activity of Czechoslovak Army in 1945 – 1970. *Vojenská história*, 5, 4, 2001, pp.62 – 84, Bratislava. The study analyses difficult and to date at least elaborated problems of building and activity of so-called defensive part of military counter intelligence in Czechoslovakia in 1945 – 1970. The author refers to the fact that after installation of communist government monopoly the counter intelligence bodies became one of the most important tools of total control of the Army and mainly of its command corps. They organised and managed mass reprisals of military persons representing real or potential danger for the new regime or because of other reasons inconvenient to representatives of the regime. They were considered to be a part of state security within the Army. As the author states further on, in 1951 the military counter intelligence was incorporated into the scope of newly established Ministry of National Security. After fusion of the Ministry of National Security and the Ministry of Interior in 1953 the military counter intelligence became one of independent agencies of the new Ministry of Interior with the role of providing state security within the Armed Forces. *Military History. Slovakia. Military Counter Intelligence. 1945 – 1970.*

Spravodajské služby sú špecifickou, ale integrálnou a mimoriadne dôležitou súčasťou armád všetkých štátov. Ich funkcia sa priamo odvíja od brannej politiky príslušného štátu a úloh, ktoré plnia jeho ozbrojené sily.

Činnosť vojenských spravodajských služieb má vonkajšiu a vnútornú dimenziu. Vonkajšie, tzv. ofenzívne či výzvedné spravodajstvo (rozvedka) je zamerané predovšetkým na získavanie informácií vojenskopolitického, vojenského, vojenskoekonomického a vojenskotechnického rázu zo záujmových krajín a oblastí. Vnútorné, t. j. defenzívne alebo obranné spravodajstvo (kontrarozvedka) sa potom zaoberá najmä aktivitami cudzích spravodajských služieb proti vlastnému štátu, spravodajskou ochranou armády a ochranou pred ohrozením, respektíve únikom iných údajov tvoriacich predmet vojenského a štátneho tajomstva.

Charakter vojenských spravodajských služieb a ich činnosti vo veľkej miere závisí od úrovne demokratických prvkov v politickom vývoji štátu, od postavenia armády v danom politickom a spoločenskom systéme a vymedzenia jej vonkajšej a vnútornej funkcie. Z tohto hľadiska bývajú vojenské spravodajské služby, a to najmä ich „defenzívne“ zložky, často zatiahnuté do vnútropolitických mocenských zápasov či zneužitie na presadzovanie a ochranu záujmov vládnucich politických elít. Pôsobenie obranného spravodajstva, neskôr vojenskej kontrarozvedky čs. armády po druhej svetovej vojne je toho názorným príkladom.

V predmníchovskej ČSR bola „ofenzívna“ i „defenzívna“ súčasťou jednotnej vojenskej spravodajskej služby, ktorej organizačný model sa vytváral od začiatku 20. rokov pod vtedy rozhodujúcim vplyvom francúzskej vojenskej misie, ktorý mala na budovanie čs. armády. Ústredným riadiacim orgánom obidvoch zložiek bolo 2. (spravodajské) oddelenie hlavného štábu. Rozdelenie pôsobnosti na oblasť výzvedného a obranného spravodajstva vyjadrovala vnútorná organizácia oddelenia. V polovici 30. rokov do nej patrili tieto prvky: 1. študijná skupina (skupina „A“) – analyzovala a vyhodnocovala získané správy o brannom potenciáli pravdepodobných vojnových protivníkov, 2. pátracia skupina („B“), ktorá sa členila na výzvednú sek-

ciu a obrannú sekciu s nemeckým, maďarským, rakúskym a všeobecným referátom, referátom vlastnej armády, odpočúvacím strediskom a právnym referátom, 3. zahraničná skupina („C“) – riadila činnosť čs. vojenských pridencov v zahraničí a sledovala činnosť cudzích vojenských pridencov v ČSR, 4. všeobecná skupina („D“), do ktorej patril personálny a hospodársky referát a pomocný úrad so spisovňou, 5. šifrová skupina a 6. skupina styčných dôstojníkov pre ministerstvo zahraničných vecí, ministerstvo vnútra a ministerstvo financií.

Nižšie orgány vojenskej spravodajskej služby v tomto čase predstavovali druhé oddelenia štábov zemských vojenských veliteľstiev, armádnych zborov, divízií a spravodajskí dôstojníci peších a delostreleckých plukov. Po veliteľskej stránke boli podriadené príslušným vojenským veliteľom a odborne spravodajským orgánom vyšších stupňov. Plnili úlohy tak výzvedného, ako i obranného charakteru.¹

Z predmnichovských skúseností vychádzala aj organizácia a činnosť čs. vojenskej spravodajskej služby v čase vojny. Jej „vojnovým“ ústredím sa stalo 2. oddelenie Hlavného veliteľstva čs. MNO v Londýne, ktoré sa skladalo zo sekcie ofenzívneho spravodajstva a sekcie defenzívneho spravodajstva.² Jednotnú organizačnú bázu mali do konca roka 1944 tiež spravodajské orgány v čs. vojenských jednotkách na východnom i západnom fronte.

V 1. čs. armádnom zbore v ZSSR riadilo spravodajskú službu, a to tak v oblasti „ofenzívny“, ako „defenzívny“, 2. oddelenie jeho štábu. Prednosta (náčelník) oddelenia bol veliteľsky podriadený veliteľovi zboru a po odbornej stránke dostával pokyny od náčelníka vojenskej rozvedky vyššej jednotky Červenej armády, ku ktorej bol zbor pridelený, ale tiež priamo z 2. oddelenia Hlavného veliteľstva v Londýne, respektíve od náčelníka čs. vojenskej misie v ZSSR. Oddelenie riadilo činnosť druhých oddelení štábov brigád a spravodajských dôstojníkov priamo podriadených útvarov.³

„Ofenzíva“ plnila úlohy taktickej rozvedky, t. j. rôznymi spôsobmi získavala správy predovšetkým o protistojacich nepriateľských jednotkách. Činnosť defenzívnych skupín brigád bola zameraná na tieto oblasti: organizovanie ochrany štábu, zneškodňovanie nepriateľských špiónov a diverzantov, stíhanie zbehov a vojakov, ktorí sa vyhýbali boju, vyšetrovanie iných trestných činov a podávanie trestných oznámení poľnému prokurátorovi, dozor nad trestnou rotou a osobami odsúdenými poľným súdom, preverovanie nových príslušníkov brigád a vykonávanie spravodajského dozoru nad civilným obyvateľstvom v priestore rozmiestnenia jednotiek. Skupiny mali k dispozícii oddiely poľných žandárov a úzko spolupracovali so styčnými dôstojníkmi sovietskej vojenskej kontrarozvedky (SMERŠ) v zbore.⁴

Podobnú organizáciu a pôsobnosť zrejme mala spravodajská služba aj v západných čs. jednotkách.

Na začiatku roka 1945 sa v organizácii a činnosti spravodajskej služby v 1. čs. armádnom zbore uskutočnila zásadná zmena. Rozkazom jeho veliteľa gen. Ludvíka Svobodu zo 7. januára bolo defenzívne spravodajstvo dňom 1. januára organizačne odčlenené od ofenzívneho a zriadené ako samostatná spravodajská služba na čele s oddelením obranného spravodajstva (oficiálne sa používala skratka OBZ, ktorú v štúdiu rešpektujeme) v štábe zboru. Podnetom bola žiadosť (v podstate nariadenie) gen. L. Z. Mechlisa, člena vojenskej rady 4. ukrajinského frontu, v zostave ktorého zbor v tom čase bojoval, na prispôbenie organizácie jeho vojenského

¹Bližšie o organizácii vojenskej výzvednej služby v predmnichovskej ČSR pozri TITL, Z.: Rekonstrukce vývoje organizační struktury a personálii československého výzvedného zpravodajství (do 15. 3. 1939). Praha 1995 (studijní pomůcka VÚA) a MORAVEC, F.: Špión, jemuž nevěřili. Praha, Rozmluvy 1990.

²Bližšie pozri VÚA Praha, f. MNO/sekr. min. 1968, sig. 34/1 – 4. Vývoj zpravodajské služby od roku 1918 – 1968, STRANMÜLLER, E.: Čs. ofenzivní zpravodajství od března 1939. In: Odboj a revoluce, VIII, 1970, č. 1 a TICHÝ, A.: II. oddělení MNO za války. In: Odboj a revoluce, VIII, 1970, č. 1.

³Pozri napr. HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů. Vizovice, Nakladatelství „LÍPA“ – A. J. RYCHLÍK 1999, s. 69 – 70.

⁴Tamže, s. 71.

spravodajstva „vzoru“ Červenej armády. Súviselo to so snahou sovietskeho politického a vojenského vedenia vytvoriť ešte pred skončením vojny v zbere istú „protiváhu“ spravodajskej služby riadenej 2. oddelením Hlavného veliteľstva v Londýne ako jednej z podmienok uplatňovania vplyvu ZSSR na vývoj armády a ostatných oblastí života v oslobodenom Československu. Sovietske orgány tiež presadili, aby za prednostu oddelenia OBZ zboru bol vymenovaný npor. Bedřich Reicin, dovtedajší osvetový dôstojník a militantný komunista, ktorého pracovníci SMERŠ-u (respektíve NKVD) zrejme na túto funkciu vopred pripravovali.⁵

Oddelenie OBZ v štábe zboru a podriadené oddelenia OBZS v štáboch brigád mali právomoci spravodajskej služby i bezpečnostných orgánov. Členili sa na skupiny vnútornej ochrany a skupiny vonkajšej ochrany. Vnútorná ochrana zabezpečovala agentúrnú činnosť v jednotkách, sledovanie, kontrolu a preverovanie mužstva, poddôstojníkov a dôstojníkov, posudzovala návrhy na menovanie do funkcií, na premiestnenie, povýšenie a pod. Vonkajšia ochrana sa „starala“ o zneškodňovanie nemeckých agentov, špiónov a diverzantov, o bezpečnosť štábov a priestorov rozmiestnenia jednotiek a riadila činnosť poľných četníkov. V rámci spravodajského dozoru nad civilným obyvateľstvom oslobodeného územia ČSR venovala značnú pozornosť aj zatýkaniu a zaisťovaniu členov rôznych fašistických organizácií, zradcov a osôb usvedčených alebo podozrivých z kolaborantstva. Zatknutých odovzdávala sovietskym bezpečnostným orgánom, ktoré „čistili“ zápolie bojujúcich vojsk, na ďalšie opatrenia, čo v praxi väčšinou znamenalo odsun do pracovných táborov (gulagov) a kolónii v ZSSR.⁶

„Osvedčený“ model spravodajských služieb so samostatnou organizáciou a samostatným riadením sa stal predlohou aj pre ich pôsobenie v novosformovanej čs. armáde. Rozhodla o tom Vojenská rada ako poradný orgán predsedníctva vlády⁷, keď v apríli 1945 v Košiciach prerokovávala otázky organizačnej a personálnej výstavby armády a MNO. Odporučila, aby ústredným riadiacim orgánom výzvedného spravodajstva na MNO bolo opäť 2. oddelenie hlavného štábu a „defenzívu“ aby riadila Hlavná správa obranného spravodajstva (HS OBZ). Obe spravodajské centrály mali byť podriadené priamo náčelníkovi hlavného štábu.

Prvá povojnová organizácia MNO nadobudla účinnosť dňom 14. 4. 1945 a nasledujúci deň bol do funkcie prednostu HS OBZ oficiálne vymenovaný mjr. pech. Bedřich Reicin.⁸ Ešte v Košiciach a po premiestnení MNO do Prahy sa pod jeho vedením začala utvárať základná organizačná štruktúra HS OBZ a jej podriadených orgánov. Konceptne vychádzala z organizačnej schémy spravodajskej služby predmnichovskej armády a organizácie obranného spravodajstva v 1. čs. armádnom zbere, pričom mala pokryť všetky „tradičné“ záujmové sféry defenzívneho spravodajstva, t. j. vonkajšiu a vnútornú ochranu armády, spravodajskú ochranu objektov dôležitých pre obranu štátu, predovšetkým zbrojárskeho priemyslu a spravodajskú ochranu štát-

⁵LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948). In: Historie a vojentví, XLIII, 1994, č. 2, s. 7 – 8.

⁶Potvrzuje to aj osobné svedectvo Karla Vaše, ktorý v tom čase riadil skupinu vonkajšej ochrany oddelenia OBZ zboru. Vo svojej žiadosti o obnovu súdneho konania (v auguste 1951 bol zatknutý a v júli 1953 odsúdený na doživotie) z decembra 1955 uvádza: „Rychlým postupem Sovětské armády byl celý defenzivní aparát postaven před těžké úlohy. Šlo nejen o zneškodňování německých sabotérů, diversantů a špiónů, ale i zatýkáni a zajištění zrádců a jiných nepř. elementů z řad civilního obyvatelstva... Všichni zatčení byli dáni k dispozici sovětským orgánům k dalšímu opatření, k potrestání a odsunu.“ HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 76.

⁷Rozhodnutie Vojenskej rady zodpovedalo jej personálnemu zloženiu, respektíve pozíciám, ktoré v nej mali komunisti. Členmi tohto orgánu zriadeného v apríli 1945 sa stali K. Gottwald, V. Široký, V. Nosek, minister národnej obrany gen. L. Svoboda, štátny tajomník v MNO plk.M. Ferjenčík a po ustanovení do funkcie náčelníka hlavného štábu gen. B. Boček. Zapisovateľom bol mjr. J. Procházka, prednosta oddelenia osvetovej a mravnej výchovy v 1. čs. armádnom zbere a neskôr náčelník Hlavnej správy výchovy a osvetu MNO.

⁸O vymenovaní B. Reicina za prednostu HS OBZ sa pravdepodobne rozhodlo už na politických rokovaniach v Moskve v marci 1945. Nepríamo to vyplýva zo spomienok A. Rašlu o okolnostiach svojho poverenia funkciou prednostu 2. oddelenia (spravodajského) hlavného štábu v apríli tohto roka. RAŠLA, A.: Zastupoval som československý štát. Vyznanie. Martin, Privatpress 2000, s. 42 – 43.

nej hranice.⁹ Súčasne mala zabezpečiť samostatné fungovanie novej spravodajskej služby v armádnom mechanizme, a to pri zachovaní jej pátracej, vyšetrovacej i vyhodnocovacej funkcie.

Jadro HS OBZ tvorilo operačné oddelenie (oddelenie „A“), do ktorého pôsobnosti patrila vonkajšia ochrana armády (používal sa preto aj názov oddelenie vonkajšej ochrany alebo obrany) a oddelenie vnútornej ochrany armády (oddelenie „B“). Operačné oddelenie sa skladalo z troch pátracích skupín – skupiny nemeckej a rakúskej, maďarskej a poľskej a západných štátov, ďalej z vyšetrovacej skupiny, študijnej skupiny, spojovacej a odpočúvacej skupiny a skupiny ochrany štátnej hranice. Do organizačnej štruktúry HS OBZ okrem toho patrilo oddelenie obrany vojnového priemyslu, organizačné a osobné oddelenie a hospodárska skupina. Hlavným pomocným orgánom HS OBZ bol bezpečnostný oddiel v sile piatich čiat, určený pre tzv. operatívne bezpečnostné akcie (domové prehliadky, zatýkanie podozrivých osôb a pod.) a stráženie objektov a zariadení tohto orgánu. Do priamej podriadenosti HS OBZ patrila aj spravodajská škola (výcvikový kurz) pre nové kádre obranného spravodajstva.¹⁰

Organizáciu nižších orgánov OBZ upresňovalo nariadenie prednostu HS OBZ z 3. 7. 1945. Vertikálnu štruktúru vojenských orgánov OBZ tvorili oblastné správy OBZ (OS OBZ) na veliteľstvách vojenských oblastí (Praha, Tábor, Brno a Bratislava), oddelenia OBZ (OOBZ) na veliteľstvách armádnych zborov, divízií a brigád (neskôr aj vo vojenských školách a na veliteľstvách niektorých druhov vojsk pri hlavnom štábe MNO) a dôstojníci OBZ plukov a práporov (oddielov). Okrem toho existovali teritoriálne orgány OBZ, a to oddelenia OBZ a dôstojníci OBZ na posádkových veliteľstvách niektorých miest (od augusta 1945 len dôstojníci OBZ) a dôstojníci OBZ na doplňovacích okresných veliteľstvách. Orgány OBZ boli veliteľsky podriadené veliteľom príslušných vojenských celkov (posádkových a doplňovacích veliteľstiev) a odborne o stupeň vyšším orgánom OBZ.

Vnútorňa organizácia orgánov OBZ vychádzala z organizácie HS OBZ. Oblastné správy OBZ sa členili na operačné oddelenie, oddelenie obrany armády, skupinu ochrany priemyslu, skupinu ochrany hranice, osobné a organizačné oddelenie, technickú skupinu a pomocné orgány, t. j. bezpečnostný oddiel (dve pátracie družstvá a čata pre ochranu budov a väzení), transportné družstvo a skupina vodičov a kuriérov. Pri každej OS OBZ bol okrem toho zriadený kurz pre dôstojníkov OBZ v zálohe. Zborové oddelenia OBZ sa skladali zo skupiny ochrany armády, skupiny ochrany hranice, bezpečnostného oddielu v sile čaty a skupiny vodičov a kuriérov. Oddelenia OBZ divízií a brigád tvorili v podstate len vyšetrujúci referenti a bezpečnostné oddiely (v divízii tri a v brigáde dve družstvá, z toho vždy jedno pátracie). Do organizácie oddelení však patrili aj dôstojníci OBZ podriadených plukov a práporov (oddielov).¹¹

Personálne zloženie orgánov OBZ a ich pôsobenie odzrkadľovalo už spomenutú skutočnosť, že hlavným dôvodom vzniku tejto zložky ako organizačne samostatnej spravodajskej služby bolo, aby svojimi prostriedkami ovplyvňovala zápas o politický charakter ČSR a čs. armády v prospech komunistov, a tým aj záujmov ZSSR.

Výber kádrov do OBZ riadil osobne prednosta HS OBZ, ktorý aj po vojne spolupracoval so sovietskymi spravodajskými službami a súčasne bol členom viacerých ústredných orgánov KSC. Medzi členov alebo sympatizantov KSC patrila tiež väčšina ďalších vedúcich funkcionárov na HS OBZ a OS OBZ, predovšetkým z radov bývalých príslušníkov OBZ v 1. čs. armádnom zbore, ktorí tvorili základný káder povojnového aparátu obranného spravodajstva. Mnohí boli absolventmi sovietskych spravodajských škôl.

⁹VÚA Praha, f. VKPR 1945, č. j. 1012.

¹⁰Organizácia HS OBZ je rekonštruovaná podľa spomínaných odvolacích materiálov K. Vaša, ktorý bol od mája 1945 do konca roka 1946 prednostou jej operačného (pátracieho) oddelenia. HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 78 a 95.

¹¹VÚA Praha, f. MNO 1945, č. j. 408 – VI. org. Taj. sprav. 45.

Po demobilizovaní ich značnej časti koncom roka 1945 prichádzali do OBZ najmä bývalí účastníci domáceho odboja, väzni z koncentračných táborov a partizáni.¹²

Hlavné smery činnosti orgánov OBZ sa po skončení vojny niekoľkokrát upresňovali a konkretizovali. Pre bezprostredne povojnové obdobie ich najucelenejšie formulovalo nariadenie náčelníka hlavného štábu zo začiatku septembra 1945 o vymedzení kompetencií medzi OBZ a výzvednou spravodajskou službou. V nariadení sa uvádzalo, že OBZ „je určené:

1. k pátraniu, odhalovaniu a potíraniu zbytků nepřátelských špionážních a podvratných vojenských organisací starých (Abwehr, Gestapo, Kemeleharite Oste¹³, POHG¹⁴, Rongyosgárda¹⁵) a jejich agentůr v zakázaných domácích kolaborantských organisacích,
2. k pátraniu, odhalovaniu a potíraniu nových špionážních, diversantních a podvratných organisací, nebo organisací propagujících vojenskou revanche poražených fašistických mocností (Wehrwolf),
3. k vnitřní obraně demokratické čs. armády proti rozvratným protistátním a protilidovým reakčním směrům a vlivům a proti pronikání špiónských a podvratných elementů zvenčí,
4. k ochraně voj. a válečně důležitého průmyslu proti špionáži a sabotáži,
5. k ochraně hranic proti nepřátelské agentúře,
6. k výchově čs. armády k zachování voj. tajemství, k bdělosti a ostrážitosti vůči úskokům nepřátelské agentúry a k výchově nových spolehlivých kádrů obranného zpravodajství.“¹⁶

Najväčší dôraz sa kládol na oblasť vnútornej ochrany armády, ktorú riadil priamo Reicin. Činnosť orgánov OBZ orientoval predovšetkým na sledovanie štátnej a politickej spoľahlivosti veliteľského zboru a na „odhalovanie nepriateľských a reakčných elementov“ v armáde. Vo svojom nariadení zo 16. 6. 1945 za aktuálnu úlohu orgánov OBZ označil „*důkladné prověření všech osob – důstojníků, rotmistřů a mužstva, které nastoupily do činné služby*“ a za trvalú „*systematické pátrání mezi příslušníky jednotek, nepůsobí-li rozvratně, nebo ve prospěch cizí moci*“.¹⁷ V zmysle týchto pokynov OBZ de facto ovplyvňovalo riešenie všetkých otázok personálnej výstavby armády, t. j. proces prijímania dôstojníkov a rotmajstrov do novej čs. brannej moci, obsadzovanie najdôležitejších veliteľských funkcií, výber do vojenských škôl i povolávanie osôb na prezenčnú (základnú) službu. OBZ viedlo aj osobné spisy príslušníkov veliteľského zboru, ktoré priebežne dopĺňalo informáciami o ich činnosti v čase vojny a po oslobodení.

Tieto informácie získavalo OBZ najmä z československých a sovietskych vojenských archívov, ukoristených nemeckých archívov a archívov protektorátnych a slovenských štátnych úradov, ale tiež prostredníctvom siete agentov a informátorov vytváranej na základe smerníc HS OBZ zo 16. 6. 1945. Smernice ukladali vojskovým a teritoriálnym orgánom OBZ budovať agentúrne siete dvojakého charakteru: 1. priamo v jednotkách, a to v nižších jednotkách z príslušníkov mužstva i veliteľského zboru a vo vyšších jednotkách v ich štáboch, medzi štábnymi pracovníkmi a príslušníkmi operačných oddelení, spojármi, radistami, šifrantmi, v poľnej pošte a predovšetkým okolo veliteľa a 2. medzi civilným obyvateľstvom v priestore dislokácie vojenských jednotiek. Kalkulovali aj s inštitútom tzv. agentov-provokatérov, v súvislosti s ktorými orgánom OBZ ukladali: „*Pomocí takového agenta vyprovo-*

¹²LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948), c. d., s.15.

¹³Zrejme Kémelháritó Osztag (oddiely maďarskej vojenskej kontrarozvedky v čase druhej svetovej vojny).

¹⁴Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy.

¹⁵Doslova „garda otrhancov“, maďarské diverzné oddiely zložené z vojenských i civilných osôb, ktoré pôsobili v druhej polovici 30. rokov na južnom Slovensku a na Podkarpatskej Rusi.

¹⁶Citované podľa HANZLÍK, F.: Soumrak demokracie. Praha, Prewon 1997, s. 14.

¹⁷Tamže, s.104.

*kujte a usvědčujte nepřátelské zpravodajské agenty anebo osoby, které jsou pro nás nepohodlné nebo škodlivé.*¹⁸

Na základe hlásení podriadených zložiek a vyhodnotenia ostatných informácií vypracovávala HS OBZ raz za mesiac tzv. súhrnné hlásenia o armáde, ktoré predkladala ministromi národnej obrany, prezidentovi republiky, vláde, prípadne aj parlamentu či iným inštitúciám. Väčšinou však do nich zaradovávala účelovo vybrané správy neodzrkadľujúce reálnu situáciu, čím priamo ovplyvňovala postoj uvedených orgánov k vývoju armády.

Činnosť skupín vonkajšej ochrany armády bola v tomto čase zameraná predovšetkým na likvidovanie tzv. nemeckej agentúry, vrátane diverzných a teroristických skupín Wehrvolfu, s čím súviselo aj intenzívne pátranie po nemeckých archívoch a ukrytých skladoch zbraní. Ďalej išlo o odhaľovanie zdrojov možného „spravodajského ohrozenia“ zo strany Maďarska a Poľska, kde sa pozornosť sústreďovala najmä na obyvateľstvo južných a juhovýchodných oblastí Slovenska a na pátranie po „poľských štvavých nacionalistoch na Těšínsku“, prípadne po členoch Armije Krajowej, tzv. Andersovej armády a iných „reakčných poľských elementoch“ na území ČSR.¹⁹ V tomto smere si orgány OBZ vynucovali podporu a spoluprácu úradov finančnej stráže a využívali dôverníkov, informátorov a agentov z radov miestnych občanov i samotných členov „podzemných“ organizácií.

Po počiatočných nejasnostiach vo vzťahu k západným spojencom začalo OBZ aktívne pôsobiť tiež proti francúzskym, anglickým a americkým orgánom a inštitúciám v Československu. Už v roku 1945 vytváralo zoznamy a sledovalo činnosť ich pracovníkov, členov rôznych delegácií, misií a príslušníkov vojenských jednotiek.²⁰ V súvislosti s tým orgány OBZ viedli aj evidenciu čs. občanov, ktorí boli podozriví zo sympatií k západným krajinám, mali v nich príbuzných, stýkali sa s ich príslušníkmi, cestovali do zahraničia alebo udržiavali so zahraničím osobnú korešpondenciu.

Krátko po skončení vojny začalo OBZ uskutočňovať previerku zamestnancov všetkých podnikov dôležitých pre obranu štátu, spracovávať zoznamy osôb „nevyhovujúcich“ na prácu v nich a podobne ako v iných oblastiach, aj tu budovalo sieť informátorov. Na základe dohody, ktorú MNO podpísalo v decembri 1945 so zástupcami Ústrednej rady odborov, Zväzu priemyslu a ministerstva priemyslu, sa pôsobnosť a právomoci orgánov OBZ pri spravodajskej ochrane vybraných podnikov ešte rozšírili. Do nich pridelení dôstojníci OBZ sa stali celkom nezávislí od riaditeľov a boli podriadení priamo HS OBZ.²¹ V rámci oddelenia „A“ tohto orgánu bol vytvorený aj samostatný referát pre ochranu uránových baní v Jáchymove.²²

Činnosť OBZ stále viac zasahovala do civilného sektora. Zrejme s vedomím a tichým súhlasom niektorých najvyšších vládnych a politických predstaviteľov²³ jeho príslušníci do decembra 1945 v spolupráci so sovietskymi bezpečnostnými službami preverovali, zatýkali, väznili a vyšetrovali tiež civilné osoby podozrivé z kolaborantstva alebo spolupráce s vojnovými režimami a okupačnými orgánmi v Čechách i na Slovensku. Na žiadosť spravodajských orgánov Červenej armády sa podieľali aj na hľadaní a zatýkaní predvojnových emigrantov (najmä bielogvardejcov) zo Sovietskeho zväzu.

Okruh spolupráce OBZ s týmito orgánmi však bol podstatne širší. Týkal sa ďalej pátrania po vojenských zbechoch Červenej armády a jej vojakoch, ktorí sa dopustili závažných trestných činov voči civilnému obyvateľstvu. Sovietskym „partnerom“ OBZ odovzdávalo aj zatknutých

¹⁸Tamže, s. 103.

¹⁹HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 79.

²⁰Tamže, s. 81.

²¹HANZLÍK, F.: Soumrak demokracie, c. d., s. 132.

²²HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 92.

²³Spomínaný K. Vaš uvádza, že o zatýkaní civilných osôb orgánmi OBZ „věděli nejodpovědnější vládní a straníční činitelé, věděl o tom předseda čs. vlády Fierlinger, dále tehdejší nám. předsedy vlády Klement Gottwald, prezident Beneš, gen. tajemník KSČ Slánský, ministr vnitra Nosek, atd. atd.“ Tamže, s. 206.

príslušníkov Abwehru a Gestapa, poskytovalo im rôzne dokumenty a materiály a „vypomáhalo“ pri získavaní informácií o západných spojencoch, a to dokonca plnením špeciálnych výzvedných úloh v zahraničí.²⁴

Z uvedeného je zrejmé, že OBZ malo už v roku 1945 významné postavenie a vplyv nielen v armáde, ale v celej spoločnosti. Objektívne to napomáhal pretrvávajúci stav brannej pohotovosti štátu, ako aj skutočnosť, že OBZ predstavovalo spočiatku v podstate jedinú konsolidovanú bezpečnostnú zložku. Po sformovaní bezpečnostných orgánov ministerstva vnútra (na Slovensku poverenictva pre veci vnútorné, od januára 1946 poverenictva vnútra) a iných rezortov, sa však daný stav vyznačoval istou anomáliou. Dochádzalo k duplicitnému plneniu úloh a činnosť OBZ sa v mnohých prípadoch stala protizákonnou.

Treba však konštatovať, že OBZ s týmito bezpečnostnými zložkami úzko spolupracovalo a dokonca ich účinne využívalo. Už 13. 8. 1945 vydala HS OBZ smernice, ktoré upresňovali systém spolupráce orgánov OBZ a rezortov vnútra prostredníctvom styčných dôstojníkov OBZ na jednotlivých stupňoch organizačnej štruktúry ZNB v Čechách a Národnej bezpečnosti na Slovensku, politického spravodajstva a ďalších inštitúcií. Styční dôstojníci mali koordinovať činnosť OBZ s orgánmi, pri ktorých pôsobili a súčasne vyžadovať plnenie úloh v prospech OBZ. Okrem toho mali získavať informácie o ich činnosti a vytvárať tu sieť svojich informátorov.²⁵

Právomoci, ktorými dočasne disponovalo a ktoré postupne prechádzali na bezpečnostné zložky ministerstva vnútra, sa OBZ usilovalo zachovať a legislatívne odobriť. Dokumentuje to aj návrh zákona O zriadení osobitných orgánov vojenského spravodajstva čs. brannej moci, ktorý koncom roka 1945 predložila HS OBZ jednotlivým odborom MNO na posúdeniu. V paragrafe o postavení príslušníkov vojenských spravodajských služieb sa uvádzalo: „*Pravomoc těchto orgánů rovná se pravomoci veřejných bezpečnostných orgánů podle platných zákonů o četnictvu, policii, jakož i podle platných zákonů a právních předpisů, které budou vydány pro SNB.*“²⁶ Návrh zákona však pripomienkovým konaním na MNO neprešiel.

K 12. 1. 1946 sa uskutočnila pomerne rozsiahla reorganizácia aparátu OBZ. Jej hlavným cieľom bolo prispôbiť organizáciu a činnosť orgánov OBZ „normálnym“ podmienkam po skončení stavu brannej pohotovosti štátu (bol zrušený dňom 31. 12. 1945) a po odsunutí vojsk Červenej armády a západných spojencov z územia ČSR. Z podnetu zástupcov sovietskych spravodajských služieb a orgánov KSČ však mala vytvoriť aj „vhodný“ organizačný rámec pre pôsobenie OBZ v armáde i civilnom sektore z hľadiska očakávaného vyostrovania vnútropolitického mocenského zápasu. Nová organizačná štruktúra HS OBZ sa skladala zo štyroch oddelení, a to:

1. všeobecného (novovytvorené),
2. pátracieho (bývalé operačné oddelenie),
3. ochrany a obrany armády (bývalé oddelenie vnútornej ochrany armády) a
4. organizačného a osobného, ktoré sa vnútorne členili na skupiny a ďalej z pomocného úradu, fotolaboratória a hospodárskej skupiny. Relatívne samostatnú súčasť HS OBZ predstavovala opäť spravodajská škola a bezpečnostný oddiel. V podstate rovnaká štruktúra sa vytvorila aj na oblastných správach OBZ s príslušnými referátmi.

Skupiny a referáty (ďalej len referáty) s označením 1A (všeobecné) boli určené na udržiavanie styku OBZ so štátnymi a inými orgánmi a inštitúciami, od ktorých oficiálne alebo prostredníctvom siete informátorov získavali správy o armáde a jej príslušníkoch. Úlohy referátov

²⁴Pozri tamže, s. 82 – 84.

²⁵HANZLÍK, F.: Soumrak demokracie, c. d., s. 104.

²⁶Citované tamže, s. 116.

1B (politické spravodajstvo) potom znamenali ďalšie rozšírenie pôsobnosti OBZ do civilného sektora. Medzi základné povinnosti ich príslušníkov patrilo sledovať činnosť politických strán, záujmových združení, štátnych orgánov a osobitne ich predstaviteľov z hľadiska vzťahu k vývoju armády, sledovať skupiny a osoby, ktoré podľa názorov vedenia HS OBZ „šírením protidemokratických ideológií podlamovali verejnou morálku a kázeň“²⁷, sledovať reakcie obyvateľstva na opatrenia prijímané s ohľadom na potreby armády a brannosti štátu, uskutočňovať analýzu periodickej i neperiodickej tlače a pod. Referáty viedli evidenciu voči armáde „protidemokraticky zmýšľajúcich“ vojenských osôb a zistené informácie podobného charakteru o civilných osobách odovzdávali bezpečnostným zložkám ministerstva vnútra.

Hlavnou úlohou referátov 1C (parašutisti a partizáni) a 1D (podzemné hnutie a podozrivé osoby) bolo odhaliť a usvedčiť osoby, ktoré v čase vojny spolupracovali s nemeckými a protektorátnymi orgánmi, respektíve s orgánmi vtedajšieho režimu na Slovensku. Referáty 1C preverovali členov všetkých partizánskych zväzov a organizácií a referáty 1D „pracovali“ najmä na zisťovaní agentov nemeckých bezpečnostných a tajných služieb. Vo vzájomnej spolupráci vypočúvali „odhalených“ kolaborantov a zradcov a pátrali v nemeckých a iných archívoch.

Pátracie oddelenie s referátmi 2A (Nemecko, Rakúsko), 2B (Maďarsko, Poľsko, Juhovýchod), 2C (Anglicko, Amerika, západné štáty) a 2D (ochrana hranice) tvorilo de facto doterajšie operačné oddelenie. V podstate nezmenená zostala aj činnosť týchto referátov. Nové referáty 2E (sledovanie osôb) mali za úlohu viesť evidenciu a sledovať dôstojníkov, ktorí boli z rôznych dôvodov prepustení z činnnej služby v armáde.

Spravodajským pôsobením vnútri armády sa zaoberali tretie oddelenia. Ich referáty 3A (utajenie, predpisy) dohliadali na dodržiavanie ustanovení o ochrane vojenského tajomstva a úlohou referátov 3C bolo spravodajsky zabezpečovať ochranu štábov jednotiek. Referáty 3B mali osobitné postavenie. Viedli osobné spisy všetkých gázistov (vojakov z povolania), ktoré priebežne dopĺňali o informácie získané agentúrnou činnosťou, z iných referátov a od bezpečnostných zložiek ministerstva vnútra, evidovali udelené tresty a vyjadrovali sa k návrhom na riešenie ich personálnych záležitostí (povýšenie, vyznamenanie, zaradenie do služobnej funkcie a pod.). Medzi úlohy týchto referátov patrilo aj sledovanie „podozrivých“ stykov vojenských osôb a ich rodinných príslušníkov so zahraničím.

Do pôsobnosti referátov štvrtých oddelení patrili organizačné a personálne otázky orgánov OBZ v čase mieru i za brannej pohotovosti štátu. Jadrom oddelení boli referáty 4B, ktoré viedli osobné spisy príslušníkov OBZ a evidenciu členov agentúrnych sietí a referáty 4C zamerané na oblasť výcviku a školenia aparátu OBZ. V referátoch 4D (na HS OBZ táto skupina neexistovala) boli sústredené technické a pomocné prvky OS OBZ.²⁸

Dňom 1. 1. 1946 boli zriadené tiež orgány OBZ tyla armády, a to ako piate oddelenia (tzv. informačné a ochrany) veliteľstva hlavného tyla a veliteľstiev tylo vojenských oblastí. Mali dvojakú podriadenosť, veliteľsky boli podriadené veliteľom uvedených tylov a odborne HS OBZ, respektíve príslušným OS OBZ. Ich referáty 5A sa zaoberali spravodajskou ochranou priemyslu, referáty 5B ochranou dopravy, referáty 5C ochranou vedeckej práce, vynálezov a výrobného tajomstva a referáty 5D vnútornou ochranou veliteľstva tyla a ochranou podriadených služieb a skladov.²⁹ Do kompetencie tzv. priemyselných referátov patrila, okrem kontroly štátnej a politickej spoľahlivosti zamestnancov podnikov, predovšetkým vedúcich pracovníkov, aj kontrola obchodného styku, a to ako vnútri štátu, tak so zahraničím.

Organizačné zmeny aparátu OBZ boli spojené so značným zvýšením plánovaných počtov jeho členov. Časť dôstojníkov OBZ z radov príslušníkov 1. čs. armádneho zboru pritom v tomto čase v rámci demobilizácie odišla do zálohy, čo potrebu personálneho doplnenia orgánov OBZ

²⁷Citované tamže, s. 119.

²⁸Tamže, s. 118 – 122.

²⁹VÚA Praha, f. MNO 1945, príloha k č. j. 11918/4. org. taj. sprav. 1945.

ďalej aktualizovalo. Výber nových kádrov sa uskutočňoval predovšetkým z dôkladne „preverených“ dôstojníkov v zálohe, aspirantov, t. j. absolventov škôl na dôstojníkov v zálohe, ale aj zo spravodajských dôstojníkov predvojnovnej čs. armády, a to vrátane členov nekomunistických strán. Prijímaním týchto odborne kvalifikovaných dôstojníkov sa vedenie HS OBZ snažilo na jednej strane zvýšiť úroveň a činnosť práce orgánov OBZ a súčasne nimi argumentovalo pri odrážaní stále silnejšej kritiky ich činnosti a zjavnej prokomunistickej orientácie.³⁰

V kontexte organizačných zmien a personálneho pohybu v aparáte OBZ sa do popredia logicky dostávala otázka prípravy a školenia kádrov, ktoré sa od začiatku roka 1946 sústredilo do spravodajskej školy HS OBZ. Základnú formu prípravy dôstojníkov OBZ predstavovalo absolvovanie šesťmesačného kurzu. Ďalej išlo o týždenné „informačné“ kurzy pre tých dôstojníkov, ktorí v OBZ už istý čas pracovali a potrebovali si „len“ doplniť a rozšíriť „skúsenosti“. Pre aspirantov vybraných na prácu v orgánoch OBZ sa organizovali jednomesačné a dvojmesačné kurzy.³¹

Spomenutá kritika OBZ, a to najmä z nekomunistických strán, ktorá okrem iného poukazovala na skutočnosť, že ide v podstate o vojenskými veliteľmi nekontrolovateľnú zložku a nástroj KSC na ovplyvňovanie pomerov v armáde, prinútila MNO k formálnemu zásahu. Nariadením náčelníka hlavného štábu sa orgány OBZ dňom 1. 5. 1946 začlenili do štábov jednotlivých veliteľských stupňov ako ich piate oddelenia.³² HS OBZ sa stala 5. oddelením hlavného štábu, oblastné správy OBZ sa „premenili“ na 5. oddelenia štábov veliteľstiev vojenských oblastí atď. Cieľom tejto „reorganizácie“ bolo vytvoriť dojem, že uvedené orgány prešli plne do podriadenosti veliteľov oprávnených rozhodovať aj o spôsobe riešenia výsledkov ich činnosti.³³ K tomu malo smerovať aj oficiálne premenovanie obranného spravodajstva na vojenské spravodajstvo. Na jeho organizačnej štruktúre, pôsobnosti i praktickej činnosti sa však nič nezmenilo.

Pôsobnosť „nového“ vojenského spravodajstva ani naďalej nevymedzovali žiadne normatívy. Riadilo sa výlučne smernicami, ktoré schvaľoval prednosta 5. oddelenia hlavného štábu B. Reicin. V čase, keď sa vnútropolitický zápas o politickú moc v ČSR zostroval, sa táto zložka významným spôsobom podieľala na realizovaní zámerov KSC v armáde. Napriek oficiálnej podriadenosti náčelníkovi hlavného štábu, o jej ťažiskových „záležitostiach“ a činnosti rozhodovali ústredné orgány KSC.³⁴

Piate oddelenia štábov vojenských jednotiek sa predovšetkým výrazne „angažovali“ v novej etape tzv. očisty veliteľského zboru po prijatí zákona č.72/46 Zb. O úprave niektorých práv-

³⁰LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948), c. d., s.15.

³¹HANZLÍK, F.: Soumrak demokracie, c. d., s. 135.

³²V písomnej odpovedi ministra národnej obrany gen. L. Svobodu na interpelácie poslancov ÚNZ k jeho parlamentnému expozié o stave armády na konci roka 1946, je zrejme omylom uvedené že „složka OBZ již v armádě od 1. dubna 1946 neexistuje“. VÚA Praha, f. MNO/PKM, č. j. 11088/1946. Z osobných materiálov B. Reicina však vyplýva, že funkciu prednosta 5. oddelenia hlavného štábu vykonával až od 1. 5. 1946. Pozri aj VALÍŠ, Z.: Trestní řízení nebylo zavedeno...(Několik poznámek k dějinám vojenské kontrarozvědky v letech 1948 – 56). In: Vojenské rozhledy, 9, 2000, č. 3, s. 124.

³³Na zhromaždení vyšších veliteľov v dňoch 4. – 6. 3.1947 v Prahe odôvodnil B. Reicin premenu orgánov OBZ na 5. oddelenia tým, že sa tak odstránila dovtedajšia dvojkolajnosť činnosti OBZ a veliteľov, pretože orgány OBS už nebudú podávať hlásenie svojmu vyššiemu orgánu, ale priamo veliteľovi, ktorý je oprávnený rozhodovať o spôsobe riešenia konkrétnych prípadov. Skutočné pozadie a politickú motiváciu tejto reorganizácie OBZ priznal v roku 1953 vtedajší náčelník generálneho štábu J. Procházka vo svojom vyjadrení ministrovi národnej bezpečnosti K. Bacilkovi: „Později, snad roku 1946 nebo 1947, kdy otevřená reakce útočila též na OBZ v armádě, byla správa OBZ přeměněna na 5. oddělení hlavního štábu, které se tím dostalo do formální podřízenosti náčelníka hlavního štábu gen. Bočka. Reicin odůvodňoval tento krok tím, že se má správa OBZ „skrýt“ jako součást hlavního štábu.“ LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948), c. d., s.16 – 17.

³⁴Potvrďuje to okrem iného aj K. Vaš, ktorý uvádza, že o záležitostiach civilnej bezpečnosti a OBZ rozhodoval „v nejvyšší instanci stranický orgán, v jehož čele stál vedoucí bezpečnostního odboru sekretariátu ÚV KSC, Karel Šváb“. HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 205.

nych pomerov dôstojníkov a rotmajstrov z povolania a o preberaní niektorých osôb do československej brannej moci. Intenzívne tiež rozširovali a dopĺňali zoznamy politicky „nespolahlivých“ generálov, dôstojníkov a rotmajstrov, pričom „kompromitujúce“ informácie o nich často vôbec nepreverovali, respektíve ich dokonca sami „vyrábali“. Prístup k nim umožňoval KSČ účinne ovplyvňovať personálne obsadenie najmä rozhodujúcich veliteľských funkcií v armáde.

Osobitnú pozornosť venovali tieto orgány príslušníkom veliteľského zboru slovenskej národnosti a pomerom vo vojenských jednotkách na Slovensku,³⁵ čo priamo súviselo s „obavami“ komunistov a ostatných „demokratických a revolučných“ síl, ktoré vyvolával odlišný vývoj a pomer politických síl v tejto časti ČSR. Na základe informácií získaných od vojenského spravodajstva 4. oblasti sa na 5. oddelení hlavného štábu vytvárali rôzne katastrofické scenáre vývoja na Slovensku a predovšetkým v armáde. Reicin dokonca nariadil jeho pátraciu oddeleniu vybudovať na Slovensku spravodajskú sieť rovnakú ako na území cudzieho štátu, ktorá sa mala aktivovať v prípade, ak by tunajšie „reakčné, nacionalistické a odstredivé“ tendencie vyústili do odtrhnutia Slovenska od českých krajín.³⁶ Vojenské spravodajstvo sa podieľalo aj na vykonštruovaní a „odhalení“ tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku na jeseň 1947.³⁷

V tomto čase sa výrazne prehĺbila spolupráca 5. oddelenia hlavného štábu so sovietskou spravodajskou službou, konkrétne s jej orgánmi pri veliteľstve Strednej skupiny vojsk vo Viedni a na zastupiteľských orgánoch ZSSR v Československu. Tie mali záujem nielen o informácie o vnútropolitickom dianí a o situácii v armáde, ale, a to v priamom kontexte s faktickým rozpadom protifašistickej koalície a prudkým zhoršovaním vzťahov medzi ZSSR a západnými veľmocami, aj o „imperialistických“ aktivitách na území ČSR a susedných štátov. Pravdepodobne z ich podnetu začalo 5. oddelenie hlavného štábu napríklad odpočúvať telefónne hovory diplomatických úradov USA, Veľkej Británie a Francúzska.³⁸ Od jari 1946 však malo vojenské spravodajstvo úzke „pracovné“ kontakty tiež s poľskými a čiastočne s juhoslovenskými vojenskými spravodajskými orgánmi.³⁹

Spolupráca s poľskou spravodajskou službou sa opierala predovšetkým o spoločný postup proti skupinám banderovcov, ktoré pôsobili na obidvoch stranách československo-poľskej hranice. V rámci ich likvidácie na československom území plnili orgány vojenského spravodajstva skutočne významnú úlohu. Pri získavaní správ o pohybe banderovcov a ich „zápoliu“ boli orgánom vojenského spravodajstva podriadené aj spravodajské služby iných rezortov, t. j. ministerstva vnútra a financií.⁴⁰

Hlavná pozornosť vojenského spravodajstva sa však naďalej sústreďovala na vlastnú armádu. Vďaka jeho informáciám mali ústredné orgány KSČ na konci roka 1947 už dokonalý prehľad o situácii v tejto zložke, najmä o zmysľaní a postojoch jej rozhodujúcej časti, t. j. veliteľského zboru. Osobitný záujem pritom prejavovali o vyšších dôstojníkov z kľúčových veliteľských stupňov. Na MNO bolo dokonca na rozkaz B. Reicina vykonávané odpočúvanie všetkých telefonických rozhovorov, vrátane ministra. Prednosta 5. oddelenia hlavného štábu navyše sám študoval archívne materiály z vojnových rokov a vyberal z nich „kompromitujúce“ údaje o najvyšších funkcionároch armády. Agenti a informátori vojenského spravodajstva však pôsobili aj v branných orgánoch nekomunistických strán a „odhaľovali“ s nimi spolupracujúcich „reakčných“ dôstojníkov, respektíve ich plány na „zneužitie“ armády proti „vý-

³⁵Bližšie HANZLÍK, F.: Veliteľský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného spravodajství v letech 1945 – 1948. In: Vojenská história, 3, 1999, č. 4, s. 58 – 63.

³⁶Tamže, s. 64.

³⁷Tamže, s. 66.

³⁸HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 80 – 81 a 89.

³⁹Tamže, s. 49.

⁴⁰Tamže, s. 86 – 87 a 95.

dobytkom národnej a demokratickej revolúcie“.⁴¹ Informácie, ktorými vojenské spravodajstvo disponovalo a ktoré poskytovalo, často v „patričnej“ úprave vedeniu KSČ, sa tak významnou mierou podieľali na vytváraní priaznivých podmienok pre uskutočnenie štátneho a mocenského prevratu vo februári 1948.

Bezprostredne po vzniku monopolu komunistickej moci bola urýchlene dokončená reorganizácia orgánov vojenského spravodajstva, ktorá sa začala zrejme už na začiatku roka 1947⁴² a zameriavala sa, okrem iného, na organizačné oddelenie ich pátracej funkcie od funkcie vyšetrovacej a vyhodnocovacej. V rámci nej sa jadro organizačnej štruktúry 5. oddelenia hlavného štábu na jar 1948 sformovalo do šiestich skupín (pododdelení).

Skupina „A“ – vyhodnocovania – mala za úlohu sústreďovať a analyzovať všetky získané správy. Po vyhodnotení ich spolu s návrhom na príslušné riešenie odovzdávala ďalším skupinám na „rozpracovanie“. Súčasne viedla osobné spisy „nespol'ahlivých“ alebo „podozrivých“ vojenských osôb. Skupina „B“ – pátracia – pracovala agentúrne na území Československa a v zahraničí, predovšetkým v „západných“ okupačných zónach Nemecka a v Rakúsku. Úlohou skupiny „C“ bolo organizovať spravodajskú ochranu priemyslu s dôrazom na zbrojársku výrobu a skupiny „D“ ochranu MNO a hlavného štábu. Vnútnú ochranu orgánov vojenského spravodajstva zabezpečovala skupina „E“. Skupina „R“ sa potom zaoberala vyšetrovaním a „realizáciou“, t. j. vykonávala zákroky proti podozrivým osobám, ich zaisťovanie, eskortovanie, domové prehliadky, vypočúvala zaistené osoby, viedla primárnu dokumentáciu a podávala trestné oznámenia.⁴³

V novej organizačnej štruktúre sa orgány vojenského spravodajstva stali jedným z najdôležitejších nástrojov komunistickej moci na celkové ovládnutie armády, predovšetkým jej veliteľského zboru. Organizovali a riadili masové represie vojenských osôb, ktoré pre nový režim predstavovali reálne alebo potenciálne nebezpečenstvo, prípadne jeho predstaviteľom nevyhovovali z iných dôvodov.

V bezprostredne pofebruárovom období boli prvými obeťami represii najmä „politicky nespol'ahliví“ dôstojníci, a to hlavne na základe spomenutých zoznamov pripravovaných de facto od konca vojny. Tzv. očista armády však neobišla ani žiakov a poslucháčov vojenských škôl a občianskych zamestnancov vojenskej správy. Mechanizmus politických previerok nakoniec zasiahol aj vojakov prezenčnej (základnej) služby.

Súbežne s „aktuálnymi“ úlohami „očisty“ aparát vojenského spravodajstva intenzívne „pracoval“ na celkovej deštrukcii veliteľského zboru ako základného predpokladu jeho „prestavy“ podľa ideových a triednych predstáv vedenia KSČ. Prostredníctvom svojej agentúrnej siete systematicky sledoval v podstate všetkých generálov, dôstojníkov a rotmajstrov, vrátane komunistov a najvyšších funkcionárov armády. Na „odhalenie“ osôb „podozrivých“ z protištátnej alebo protikomunistickej činnosti, čo sa považovalo za synonymum, využívali príslušníci vojenského spravodajstva predovšetkým rôzne formy provokácií⁴⁴ a tzv. spravodajských hier

⁴¹Pozri ŘEČICOVÁ-UHLÍŘOVÁ, L.: O činnosti 5. oddělení hl. štábu MNO. In: Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948. Praha, HÚ AČR 1993, s. 67 – 68.

⁴²Pozri HANZLÍK, F. – POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠIL, J.: Sluha dvou pánů, c. d., s. 97 a LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948), c. d., s. 17.

⁴³LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945 – 1948), c. d., s. 17 – 18.

⁴⁴Vtedajší prednosť pátracej skupiny Richard Mysík v kurze pre náčelníkov 5. oddelení vyšších jednotiek, ktorý sa uskutočnil od októbra 1949 do marca 1950, o mechanizme týchto provokácií uviedol: „Při získání zprávy o reakčním smýšlení důstojníka ihned k němu vyslat agenta provokatéra, který v rozhovoru s ním naznačí nedůvěru k lidově demokratickému zřízení – tímto získá další 'reakční výroky' a stanoviska k našemu zřízení. Vyjádří-li se sledovaná osoba, že 'by nejráději utekl', tak takový případ řešit především formou provokace... a to buď tím, že ji bude podstrčen nepřátelský leták nebo poslán poštou, pak ihned vykonat u ní osobní nebo domovní prohlídku, anebo vyslat k podezřelé osobě agenta OBZ-provokatéra s pozdravem od nějaké uprchlé osoby ze zahraničí. Agent provokatér by měl získat od podezřelé osoby špiónážní materiál, popřípadě vyzvat ji k zapojení do ilegální organizace anebo ji nabídnout 'bezpečnější útěk' do zahraničí.“ Citované podľa LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda (1948 – 1952). In: Historie a vojenství, XLIV, 1995, č. 6, s. 90.

(neskôr označovaných ako „kombinácie“). Dôraz v nich pritom kládli na „preukázanie“ organizovaného charakteru ich „nepriateľskej“ činnosti, t. j. na spojenie s ilegálnymi protikomunistickými alebo exilovými organizáciami, prípadne s cudzou spravodajskou službou. Iných príslušníkov veliteľského zboru sa snažili vyprovokovať k protikomunistickej aktivite, ktorú by sami kontrolovali. Zámerom vojenského spravodajstva bolo „odhalit“ čo najrozsiahlejšie zapojenie podozrivých osôb do ilegálnej činnosti, čím by uvedené organizácie získali „vojenský charakter“ a mohli byť klasifikované ako „osobitne nebezpečná protispoločenská činnosť“.⁴⁵

Orgány vojenského spravodajstva na čele s 5. oddelením hlavného štábu však represie proti veliteľskému zboru nielen organizovali a riadili, ale priamo sa na nich aj podieľali. Zatykali „politicky nespoľahlivé“ a „podozrivé“ osoby a vypočúvali ich vo vlastných väzniciach⁴⁶, kde sa zatknutých snažili hrubým fyzickým a psychickým násilím „usvedčiť“ z väčšinou vykonštruovaných trestných činov. Od vojenských justičných orgánov, s ktorými rôznymi formami úzko spolupracovali, potom pre nich žiadali exemplárne tresty.

Rozsah politickej perzekúcie veliteľského zboru dokumentuje okrem iného skutočnosť, že od februára 1948 do 31. 12. 1949 bolo z armády prepustených 2 965 dôstojníkov a generálov a k 31. 12. 1950 sa tento počet zvýšil na 4 835 osôb.⁴⁷ Mnohí z nich boli po zatknutí odsúdení na dlhoročné tresty väzenia alebo poslaní do táborov nútených prác, niektorí dokonca popravení. Viacero ďalších dôstojníkov a generálov pred orgánmi vojenského spravodajstva a vojenskej justície zachránil len ilegálny odchod do cudziny.⁴⁸

5. oddelenie hlavného štábu presadilo aj vytvorenie osobitných vojenských jednotiek pre politicky „nespoľahlivých“ vojakov základnej služby. Od jesene 1948 existovali v podobe IV. (cestných) práporov ženijných plukov vojenských oblastí a od októbra 1950 ako známe pomocné technické prápory (PTP).

Dominantnú úlohu pri organizovaní politicky motivovaných represii mal osobne B. Reicin, ktorý v tomto čase získal v armáde mimoriadne významné postavenie a v podstate neobmedzené právomoci. Služobne bol síce podriadený náčelníkovi hlavného štábu, ale v skutočnosti, ako uvádzajú niektorí autori, hlavné pokyny dostával od sovietskeho vojenského atašé Sizova a spôsob ich realizácie konzultoval s R. Slánskym. Náčelníka hlavného štábu, ministra národnej obrany, ale aj orgány KSČ v armáde o svojej činnosti informoval len minimálne.⁴⁹ Vplyv Reicina na „očistu“ armády sa ešte zvýšil po vymenovaní do funkcie námestníka ministra pre veci osobné v októbri 1948. Jeho nástupcom vo funkcii prednostu 5. oddelenia hlavného štábu sa od 30. 9. 1948 stal plk. Josef Musil, ktorý na metódach a formách činnosti orgánov vojenského spravodajstva zavedených Reicinom nielen nič nemenil, ale podľa jeho pokynov ich ďalej rozvíjal.

Na začiatku 50. rokov bol organizačný vývoj vojenského spravodajstva determinovaný tzv. sovietyzáciou armády i celej spoločnosti, t. j. nekritickou implantáciou sovietskych modelov v jednotlivých oblastiach. V rámci rozsiahlej reorganizácie armády v roku 1950 sa 5. oddelenie hlavného štábu od 15. augusta (podľa iných materiálov od 1. októbra) premenilo na Hlavnú informačnú správu (HIS) MNO v podriadenosti námestníka ministra pre veci kádrové (funkciu do konca tohto roka vykonával B. Reicin). Na novovytvorených veliteľstvách vojenských okruhov, ktoré nahradili doterajšie veliteľstvá vojenských oblastí (zo štyroch vojen-

⁴⁵Tamže, s. 91.

⁴⁶Ústrednou vyšetrovacou väznicou 5. oddelenia hlavného štábu bol tzv. „domček“ v Kapucínskej ulici na Hradčanoch v Prahe. Ďalšie existovali v budove generálneho štábu v Dejviciach, vo Washingtonovej ulici na Novom Meste a na malostranskom Trhoviisku (oproti americkému veľvyslanectvu). Svoje vyšetrovacie väznice však mali aj 5. oddelenia na nižších veliteľských stupňoch.

⁴⁷HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha, Universum 1990, s. 318.

⁴⁸Podľa F. Hanzlíka pritom existujú indicie, že niektorí dôstojníci ilegálne emigrovali do zahraničia so súhlasom orgánov vojenskej spravodajskej služby, či dokonca ako jej agenti. Pozri HANZLÍK, F.: Velitelský sbor čs. armády na Slovensku jako objekt zájmu vojenského obranného zpravodajství, c. d., s. 69.

⁴⁹LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a Československá armáda (1948 – 1952), c. d., s. 87.

ských oblastí sa vytvorili dva vojenské okruhy), vznikli oddelenia a na nižších veliteľských stupňoch skupiny informačnej služby.

Súčasne sa začalo pripravovať aj začlenenie týchto orgánov do pôsobnosti ministerstva národnej bezpečnosti (MNB), ktoré vzniklo na základe vládneho nariadenia z 23. mája 1950 a malo podľa sovietskeho vzoru centralizovať riadenie tajných služieb a ozbrojených zborov okrem armády (ZNB, Pohraničná a Vnútná stráž, útvary Civilnej obrany). Vojenská informačná služba, pre ktorú sa v tomto čase už bežne používal aj názov vojenská kontrarozviedka, bola poňmaná ako súčasť Štátnej bezpečnosti (ŠtB) a prvé varianty navrhovanej organizácie MNB s ňou preto kalkulovali v priamej podriadenosti Veliteľstva ŠtB. Jeho organizačná štruktúra mala zahŕňať samostatný sektor IV – vojenskej kontrarozviedky (VKR) ako riadiaci orgán tejto tajnej služby tak v armáde, ako v ďalších ozbrojených zložkách (1. oddelenie – hlavné veliteľstvo čs. armády a pešie vojská, 2. oddelenie – technické vojsko a letectvo, 3. oddelenie – Pohraničná stráž a Vnútná stráž a 4. oddelenie – ZNB a Ľudové milície). Neskôr sa uvažovalo, že do pôsobnosti sektoru IV bude patriť len časť vojenskej kontrarozviedky (1. oddelenie – ZNB, Pohraničná stráž, Ozbrojená stráž ochrany železníc a 2. oddelenie – Zväz väzenskej stráže, hasiči a Ľudové milície). Podľa tohto návrhu bol vytvorený aj vzorový model organizačnej štruktúry krajského veliteľstva ŠtB s príslušnými oddeleniami a referátmi. Na začiatku roka 1951 sa potom s vojenskou kontrarozviedkou v organizácii MNB počítalo ako so samostatným sektorom B/3.⁵⁰ Do pôsobnosti rezortu MNB však bola vojenská informačná služba zaradená až dňom 1. 4. 1951. Spoločný rozkaz ministrov národnej obrany a národnej bezpečnosti z 30. marca t. r. nariadil, že týmto dňom sa HIS premenúva na Veliteľstvo vojenskej spravodajskej služby (oficiálna skratka VVZS), pričom „*všetchny orgány vojenské zpravodajské služby se vyjmají z velitelské pravomoci velitelů a podřizují se skrze včleněné složky VVZS ministerstvu národní bezpečnosti.*“⁵¹ Funkciou náčelníka VVZS bol dňom 19. 3. 1951 poverený Jan Hraban a od 1. 5. 1951 do nej vymenovali kpt. let. Františka Chalupu.

V organizačnej štruktúre ministerstva národnej bezpečnosti, ktorá platila od 1. 4. 1951, bola vojenská spravodajská služba na čele s VVZS zaradená ako III. samostatný sektor s krycím označením odbor „C“, a to v priamej podriadenosti námestníka ministra.⁵² Organizáciu jej orgánov stanovil minister národnej bezpečnosti s účinnosťou na VVZS od 1. 6. 1951 a v podriadených útvaroch od 1. 8. 1951. Jej základnú vertikálnu os v podriadenosti VVZS tvorili okruhovú, zborovú, krajskú a divíznu veliteľstvá vojenskej spravodajskej služby, velitelia VZS v plukoch a práporoch a orgány VZS v jednotkách Pohraničnej stráže (brigádne veliteľstvá a velitelia VZS v oddieloch).⁵³

Začlenenie vojenskej spravodajskej služby do rezortu ministerstva národnej bezpečnosti vyžadovalo upresniť, respektíve novovymedziť viacero otázok týkajúcich sa postavenia a činnosti jej príslušníkov. Riešili sa formou rozkazov ministra národnej bezpečnosti, ako napríklad úprava disciplinárnej právomoci vo vzťahu k príslušníkom VZS⁵⁴, upresnenie spolupráce orgánov ŠtB a VZS v Pohraničnej strážii pri spravodajskej ochrane štátnej hranice⁵⁵, upresnenie postupu pri zatýkaní, väzbe a vyšetrovaní vykonávanom orgánmi ŠtB a VZS⁵⁶, pri práci s agentmi v zahraničí⁵⁷ a pod.

Hlavnú zmenu v zameraní činnosti VZS predstavovalo, okrem odborného riadenia orgánov Pohraničnej stráže zodpovedných za spravodajskú ochranu štátnej hranice, prenesenie jej pô-

⁵⁰FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989. In: Sborník archivních prací, 1991, č. 2, s. 462 – 467.

⁵¹VÚA Praha, f. MNO/VD 1951, kr. 45, sig. 38 – 1/185. Velitelství vojenské zpravodajské služby – zřízení.

⁵²FROLÍK, J.: c. d., s. 469.

⁵³AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 12 z 18. 9. 1951.

⁵⁴AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 41 z 21. 12. 1951.

⁵⁵AMV SR Levoča, Rozkaz MNB ČSR č. 44 z 18. 7. 1951.

⁵⁶AMV SR Levoča, Rozkaz MNB ČSR č. 16 z 22. 4. 1951.

⁵⁷AMV SR Levoča, Rozkaz MNB ČSR č. 36 zo 17. 7. 1951.

sobnosti v oblasti spravodajskej ochrany vojenského priemyslu na orgány Štátnej bezpečnosti. Rozkaz ministra národnej bezpečnosti, ktorým sa táto zmena realizovala, ju odôvodňoval požiadavkou odstránenia duplicitného plnenia úloh uvedenými zložkami. V záujme „*prohlobení a sjednocení zpravodajské činnosti na průmyslovém úseku*“ preto nariaďoval: „*Převést průmyslovou agendu vojenské zpravodajské služby do působnosti velitelství státní bezpečnosti a státní bezpečnosti přidělit pracovníky vojenské zpravodajské služby, kteří se doposud touto agendou zabývali.*“⁵⁸

Treba však konštatovať, že ministerstvo národnej bezpečnosti sa na činnosť vojenskej spravodajskej služby vo všeobecnosti pozeralo značne kriticky. Negatívne hodnotilo úroveň politickej pripravenosti a disciplíny jej príslušníkov, riešenie kádrových otázok, a to vrátane prípravy kádrov v škole VZS vo Veltrusoch a ich ďalšieho odborného školenia na pracoviskách, ale predovšetkým výsledky v agentúrno-operatívnej oblasti. Tu poukazovalo najmä na skutočnosť, že aj keď orgány VSS vedú evidenciu podozrivých osôb v osobných, skupinových a všeobecných zväzkoch, „*agenturní práce za účelem rozpracování těchto osob prováděna nebyla, zvláště pak u osob podezřelých ze špionáže, teroru, diverse, účasti v ilegálních organizacích a t.p. Vázání agentů ve vojenských objektech (vojenských útvarech, školách, akademiích, štábech, skladech atd.) je prováděno pomalu. Mnohde je agentura malá nebo prostě žádná. Proto orgánům VZS není nic známo nejen o činnosti podezřelých osob, ale i o všeobecném stavu těchto objektů. Na mnoha místech se vázání agentury provádí mechanicky bez ohledu na důležitost objektu a na množství podezřelých osob v těchto objektech. Velitelé složek VZS a jejich zástupci osobně pracují s agenturou nedostatečně, neprovádějí osobně nejdůležitější rozpracování, málo pomáhají v praktické práci svým podřízeným a nedostatečně kontrolují jejich práci.*“⁵⁹

Odstránením nedostatkov vo VZS sa zaoberal tajný rozkaz ministra národnej bezpečnosti číslo 44 z 29. 12. 1951. V oblasti agentúrno-operatívnej činnosti jej orgánov okrem iného ukladal:

- „3. *Všichni velitelé všech složek VZS a samostatní orgánové VZS necht' se seznámí s objektem operativního obhospodařování co nejpečlivěji. Zjistit základní úseky podle jejich důležitosti a podle množství v nich se pohybujících podezřelých žvlů a na základě toho přikročit k organizování agenturní sítě... všichni operativní pracovníci jsou povinni přikročit k získávání a vázání rezidentů a k organizování rezidentur. Současně je nutno podniknout kroky k tomu, aby každý pracovník, obsluhující agenturu, si zajistil konspirační byty.*
4. *Všichni velitelé orgánů VZS neprodleně prohlédnou veškerý operativní materiál v osobních, skupinových a všeobecných svazcích a vyčlení z tohoto materiálu materiál na osoby podezřelé ze špionáže, sabotáže, diverse, účasti v ilegálních organizacích a ihned přikročí k jejich agenturnímu rozpracování. K tomuto účelu použít stávající agenturu, pokud tato neexistuje, okamžitě přikročit k jejímu vázání.*
5. *Všichni velitelé orgánů, rovněž tak jejich zástupci, jsou povinni osobně pracovat s agenturou, zvláště ve štábech a ústředních úřadech, rozpracovávat nejdůležitější případy...*
8. *Za účelem správného využití operativních materiálů na příslušníky důstojnického sboru, kteří jakkoli byli propuštěni z armády, předat existující na ně ve VZS kompromitující materiál velitelství Stb nebo KVStb podle jejich místa bydliště za účelem jejich dalšího agenturního rozpracování. Jsou-li v průběhu šetření zjištěna jejich zločinná spojení s příslušníky armády, jejich rozpracování je nutno provést v těsné spolupráci s VSZ. Pokud by bývalí důstojníci armády byli povoláni zpět do armády, jejich materiály musí být vráceny do VZS.*

⁵⁸AMV SR Levoča, Rozkaz MNB ČSR č. 35 z 28. 5. 1951.

⁵⁹AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 44 z 29. 12. 1951.

9. Složky VZS a Stb jsou povinny vytvořit nejlepší podmínky pro vzájemnou spolupráci a předávat bez zdržování vzájemně materiály na vojenské i občanské osoby. Pokud se ve skupinových svazcích vyskytují vojenské i civilní osoby, je nutno společně připravovat operativní plány s přesným určením, kdo kterou práci má provádět...
11. Likvidovat existující dosud nedostatky ve spolupráci s veliteli vojenských jednotek. Velitelé všech složek VZS naváží s nimi pracovní styk a budou informovat velitele pluků a vyšší o morálním stavu vojenských jednotek a o skutečnostech jejich nedostatečně bojové přípravy...

*Všichni pracovníci vojenské zpravodajské služby musí mít na zřeteli, že mezinárodní a vnitropolitická situace vyžaduje od nich velkého vypětí sil. Je třeba, aby každý pracovník VZS si uvědomoval, že ho Komunistická strana postavila do přední linie boje proti nepříteli lidové demokratické republiky Československé...*⁶⁰

Dňom 1. 7. 1952 sa v rámci čiastkovej reorganizácie ministerstva národnej bezpečnosti Veliteľstvo vojenskej spravodajskej služby premenilo na Hlavnú správu vojenskej kontrarozvedky (HS VKR). Jej vnútorná organizačná štruktúra zahŕňala dvanásť odborov, z ktorých sa zatiaľ podarilo „identifikovať“ šesť: I. odbor – osobitný (operatívnej evidencie), II. odbor – centrálné úrady, III. odbor – tankové a mechanizované vojsko, delostrelectvo a ostatné druhy vojsk, VI. odbor – Pohraničná stráž, VII. odbor – letectvo a XII. odbor – kádrový. Spolu mala HS VKR plánovaných 261 osôb.⁶¹ Pre materiálno-technické zabezpečenie jej bol podriadený 70. prevádzkový prápor v Prahe. Vo vojenských okruhoch vznikli správy VKR s podriadenými čatami ochrany a technického zabezpečenia VKR, v armádnych zboroch, divíziách, vo vojenských školách a na krajských vojenských správach oddelenia VKR a v útvaroch referáty VKR.⁶²

V súvislosti s presunom väzenského úseku z právomoci ministra spravodlivosti do právomoci ministra národnej bezpečnosti⁶³ sa súčasne uskutočnila „reforma“ vyšetrovacích a väzenských zariadení VKR. Vyšetrovacie väznice HS VKR i okruhovými správ VKR boli rozkazom ministra národnej bezpečnosti začlenené medzi tzv. osobitné útvary nápravných zariadení MNB, ktoré sa vytvárali od 1. 10. 1952.⁶⁴

Za hlavnú úlohu orgánov VKR považovalo MNB „boj s agentúrou cizích angloamerických rozviedek“ v armáde a tomu zodpovedajúce odhaľovanie podozrivých osôb, ktoré „majú byť evidenčne podchyceny, rozpracované a likvidované“. Ďalej išlo o sledovanie „politicko-morálneho stavu príslušníkov armády a civilných zamestnancov vojenskej správy“, ako aj nedostatkov v „bojové a politické pripravenosti vojenských jednotiek a štábu v kázni, ošetrovaní výzbroje a výstroje, ostatného vojenského materiálu, zásobovaní atď.“ a organizovanie „boje proti zběhnutím v armádě i pátrání po zběhých.“⁶⁵

Z pohľadu MNB a pod vplyvom sovietskych poradcov, ktorí tento rezort de facto ovládali a riadili⁶⁶, bola vojenská kontrarozvedka naďalej ponímaná ako integrálna súčasť Štátnej bezpečnosti, respektíve jej kontrarozvedkovej časti.⁶⁷ V podstate rovnaké preto mali byť aj formy a metódy činnosti oboch zložiek.

⁶⁰Tamže.

⁶¹Vypočítané z nariadenia o úprave tabuliek mierových počtov HS VKR v decembri 1954. AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MV ČSR č. 238 z 28. 12. 1954.

⁶²AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 66 z 29. 5. 1952 a č. 85 z 28. 6. 1952, FROLÍK, J.: c. d., s. 484. VALIŠ (c. d., s. 125) uvádza, že VVZS bolo premenované na HS VKR dňom 29. 5. 1952).

⁶³Pozri FROLÍK, J.: c. d., s. 484.

⁶⁴AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 126 z 11. 9. 1952.

⁶⁵AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 112 z 9. 8. 1952.

⁶⁶Bližšie KAPLAN, K.: Sověští poradci v Československu 1949 – 1956. Sešity, sv. 14. Praha, ÚSD AV ČR 1993, s. 17 – 42.

⁶⁷Pozri VALIŠ, Z.: c. d., s. 125 – 126.

Za rozhodujúce pre úspešné plnenie úloh VKR v boji proti „angloamerickým agentom“ ministerstvo národnej bezpečnosti považovalo najmä využitie skúseností ŠtB pre „agenturní zkoumání a rozpracování základny, ve které cizí rozvědky mohou získávat pro sebe agenturu“.⁶⁸ Tajný rozkaz MNB č. 112 z 9. 8. 1952 v tomto zmysle orgánom VKR ukladal:

- „2. Urychlit získání dostatečného počtu vázaných agentů, kteří by měli možnost pohybovat se mezi politicky nespolehlivými a podezřelými osobami a objevovat jejich nepřátelskou činnost, zaměřenou proti lidově demokratickému zřízení. Věnovat politické výchově agentů soustředěnou pozornost. Zlepšit práci s dosavadní informátorskou sítí. Urychlit vybudování rezidentur. Vyžadovat ode všech operativních pracovníků, aby s informátory pracovali cestou rezidentur, aby jim dávali úkoly dříve promyšlené, dodržovali konspiraci a systematicky se věnovali jejich politické výchově.
3. Proniknout urychleně silnou agenturou do všech štábů, od nejvyšších počínaje, s cílem odhalit jakýkoliv pokus o nepřátelskou činnost.
4. V nejbližší době ukončit prostudování všech ve složkách kontrarozvědky se nacházejících operativních materiálů, tyto evidenčně podchytit, organizovat aktivní operativní rozpracování evidenčně podchytených osob, zvláště podezřelých ze špionáže, teroru, diverse i účasti v ilegálních organizacích.“⁶⁹

Príslušníci VKR a ich agenti a informátori⁷⁰ tak vytvárali v armáde podobnú atmosféru ako ŠtB v civilnom sektore. Sledovali prakticky všetko a všetkých, vojakov z povolania a v základnej službe i občianskych zamestnancov. Úzko pritom spolupracovali s orgánmi ŠtB, ktoré im odovzdávali materiály o „rozpracovaných“ nováčikoch, ako aj informácie získané o osobách v činnnej službe.⁷¹ VKR naopak poskytovalo ŠtB operatívne zväzky „podozrivých“ osôb prepustených z armády pre ich ďalšie preverovanie a sledovanie.⁷²

Medzi základné formy súčinnosti VKR a ŠtB patrilo aj vzájomné odovzdávanie si agentov v súvislosti s ich nástupom na vojenskú základnú službu a jej skončením. Tajný rozkaz MNB č. 105 z 30. 7. 1952 v tomto zmysle zdôrazňoval: „Vzhledem k tomu, že každoročně nastupuje velké množství civilních osob do vojenské základní služby v ČSA a Pohraniční stráží a naproti tomu značný počet vojenských osob odchází do zálohy a mezi těmito osobami jsou agent. spolupracovníci státní bezpečnosti a vojenské kontrarozvědky (informátoři, agenti i residenti) je zapotřebí učinit opatření ke vzájemnému předávání těchto spolupracovníků oběma výše uvedenými složkami.“ Náčelníkom Hlavnej správy ŠtB a HS VKR preto ukladal: „Náčelník HS ŠtB učini taková opatření, aby všichni agenturní spolupracovníci, kteří nastupují vojenskou základní službu, byli předáni vojenské kontrarozvědce a současně s nimi předán jejich agenturní svazek, a to nejpozději do 14 dnů po nástupu voj. základní služby. Stejným způsobem bude postupovat náčelník HS VKR při odchodu přísluš-

⁶⁸AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 112 z 9. 8. 1952.

⁶⁹Tamže.

⁷⁰Tzv. viazacie návrhy na agentov a informátorov schvaľoval náčelník HS VKR a náčelníci správ VKR vojenských okruhov. AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MV ČSR č. 54 z 26. 3. 1953 a č. 176 zo 4. 12. 1953.

⁷¹AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MV ČSR č. 199 z 19. 10. 1954.

⁷²Rozkazom ministra národnej bezpečnosti bolo orgánom VKR priamo uložené: „Za účelem správného využití operativních materiálů na příslušníky důstojnického sboru, kteří jakkoli byli propuštěni z armády, předat existující na ně ve VKR kompromitující materiál velitelství ŠtB nebo KVŠtB podle jejich místa bydliště za účelem jejich dalšího agenturního rozpracování.“ AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 44 z 29. 12. 1951.

Poznámka: Túto prax konkrétne dokumentuje list krajského vojenského veliteľstva v Banskej Bystrici z 2. 12. 1950 adresovaný miestnemu krajskému veliteľstvu ŠtB so žiadosťou, aby venovalo zvýšenú pozornosť pplk. v zálohe Jozefu Dobrotkovi z lazú „Liška“ pri Krupine, pretože „ide o spravodajsky podozrelú osobu, ktorá má spojenie s agentom cudzej moci“. AMV SR Levoča, f. V/T 010, inv. j. 15.

vníků ČSA a PS (agenturních spolupracovníků) do zálohy.⁷³ Neskôr bola táto forma agentúrnej spolupráce VKR a ŠtB ďalej upresnená.

Dňom 11. 1. 1953 bol do funkcie náčelníka HS VKR vymenovaný pplk. Josef Stavinoha a v septembri t. r., v rámci reorganizačných zmien po zlúčení MNB s ministerstvom vnútra (MV), sa HS VKR stala VI. správou MV v priamej podriadenosti námestníka ministra.⁷⁴ Tajný rozkaz ministra vnútra č.25 z 8. 2. 1954 potom upresnil pôsobnosť VKR ako zložky rezortu, ktorá „zajišťuje státni bezpečnosť v československých ozbrojených silách“. Úlohy jej orgánov vymedzil takto:

1. vedou boj s s agenturou americké, anglické, francouzské, německé, jugoslávské a jiných imperialistických rozvědek,
2. zabraňují případům vlezrady, teroru a diverse,
3. vedou boj s ilegálními protistátními skupinami a jednotlivými osobami, které provádějí nepřátelskou činnost,
4. vedou boj proti záškodnictví a sabotáži,
5. zabraňují případům zběhnutí,
6. pravidelně informují ministra národní obrany o výsledcích boje s nepřátelskými živly v čs. armádě a též o zjištěných nedostacích v bojeschopnosti a politicko-morálním stavu jednotek. Kromě toho o politicko-morálním stavu jednotek a nedostacích v bojeschopnosti informují náčelníci složek vojenské kontrarozvedky příslušné velitele vyšších jednotek a útvarů.⁷⁵

Rozkaz súčasne sumarizoval „práva“ orgánov VKR pri plnení uvedených úloh, a to:

- a) vytvářet agenturní aparát a provádět agenturně operativní opatření v útvech, vyšších vojenských jednotkách, vojenských objektech, štábech a školách čs. armády, Pohraniční a Vnitřní stráž ministerstva vnitra, jednotkách civilní obrany a v jejich civilním prostředí,
- b) provádět zatýkáni vojenských i civilních osob, zabývajících se zločinnou činností...,
- c) vést vyšetřování zatčených osob,
- d) předvolávat k výslechu důstojníky, poddůstojníky a mužstvo kromě velitelů pluků, funkcionářů jim na roveň postavených a vyšších, o kterých rozhodne podle příslušnosti ministr národní obrany nebo ministr vnitra,
- e) při operativní činnosti provádět prověrku vojenských osob i za použití kádrového a evidenčního materiálu velitelských složek,
- f) dávat souhlas k připuštění vojenských osob a občanských zaměstnanců vojenské správy na tajné, přísně tajné a šifrovací práce,
- g) při operativní nutnosti seznamovat se u velitelských orgánů s tajnými a přísně tajnými dokumenty, s výjimkou mobilizačních a operačních plánů.⁷⁶

V novembri 1955 bolo „právo“ orgánov VKR zatýkať podozrivé osoby zrušené. Rozkaz ministra vnútra stanovil, že: „Předvedení obviněné osoby, osobní a domovní prohlídka v případech vyšetřovaných orgány vojenské kontrarozvedky provádí výlučně VII. správa MV (7. odbor KS-MV).“⁷⁷ Išlo o správu sledovania, ktorá mala samostatné oddelenie zatýkania. K 1. 7. 1956 bolo toto oddelenie pričlenené k správe vyšetrovania ŠtB.

⁷³AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MNB ČSR č. 105 z 30. 7. 1952.

⁷⁴FROLÍK, J.: c. d., s. 485 – 486.

⁷⁵AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MV ČSR č. 25 z 8. 2. 1954.

⁷⁶Tamže.

⁷⁷AMV SR Levoča, Tajný rozkaz MV ČSR č. 181 z 5. 11. 1955.

V súvislosti s reorganizačnými zmenami v čs. armáde sa čiastočne upravovala aj organizačná štruktúra vojskových orgánov VKR. Okruhovú správu VKR boli premenované na odbor a rovnaké orgány vznikli aj na novovytvorených veliteľstvách vševojskových a leteckých armád. Počet okruhov a armádnych odborov VKR sa menil v závislosti od jednotlivých etáp reorganizácie.

V októbri 1962 bolo z pôsobnosti HS VKR vyčlenené priame riadenie orgánov kontrarozvedky Pohraničnej stráže. Za kontrarozvednú činnosť v jednotkách PS a im pridelených záujmových priestoroch novo zodpovedal spravodajský odbor Hlavnej správy Pohraničnej stráže, respektíve jeho 2. oddelenie (kontrarozvedky). Náčelník odboru bol povinný „len“ úzko spolupracovať s HS VKR.⁷⁸ Dňom 1. 1. 1966, keď Pohraničná stráž prešla z podriadenosti ministerstva vnútra do podriadenosti MNO, sa táto súčinnosť de facto opäť premenila na riadiaci vzťah.

Vývoj vojenskej kontrarozvedky v tomto čase výrazne ovplyvnil XII. zjazd KSČ, ktorý sa konal v decembri 1960. V nadväznosti na vývoj medzinárodnej situácie a existujúce vzťahy medzi Východom a Západom rozhodol, že ťažisko operatívnej činnosti „štátnobezpečnostných“ orgánov má byť zamerané proti vonkajšiemu nepriateľovi, t. j. proti agentúrnym sieťam zahraničných spravodajských služieb. Z toho vychádzalo aj upresnené vymedzenie pôsobnosti, úloh a organizačnej štruktúry VKR v Štatúte vojenskej kontrarozvedky ČSSR, ktorý schválila Vojenská komisia obrany ÚV KSČ už 25. októbra 1962. Súčasne sa pripravovala nová koncepcia organizácie bezpečnostných zložiek ministerstva vnútra. Mala zabezpečiť ich „efektívnu“ integráciu a čo najužšiu spoluprácu.

V rámci reorganizačných zmien spojených s vytváraním tzv. jednotnej čs. kontrarozvedky⁷⁹ sa HS VKR v marci 1964 stala III. správou ministerstva vnútra. Dňom 1. 3. 1966 bola potom začlenená do novovytvorenej Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti, a to spolu s II. správou (kontrarozvednou), IV. správou (sledovania) a I. osobitným odborom (štatisticko-evidenčným) ministerstva.⁸⁰

Po štátoprávných zmenách uskutočnených na základe ústavného zákona o česko-slovenskej federácii v roku 1969 zostalo riadenie vojenskej kontrarozvedky, na rozdiel od „civilných“ kontrarozvedkových orgánov ŠtB, centralizované vo výlučnej kompetencii federálneho mi-

⁷⁸Štruktúra spravodajských orgánov Pohraničnej stráže v tomto čase zahŕňala spravodajský odbor HSPS, spravodajské oddelenia brigád PS, spravodajské skupiny práporov PS a spravodajských dôstojníkov na OPK. Smernice o zameraní a riadení spravodajskej práce v Pohraničnej strážii a spolupráci s ostatnými zložkami ministerstva vnútra, ktoré boli vydané v apríli 1964, uvádzali, že Pohraničná stráž po línii kontrarozvedky „*Vede boj proti činnosti vonjšieho i vnútorného nepriateľa v našom pohraničnom území ve vzťahu k ochrane štátnych hraníc. Za tím účelom:*

a) odhaluje a zneškodňuje prípravy a pokusy čs. štátnych občanů i cizinců k ilegálnému přechodu čs. štátních hranic, provádí opatření k zadržení osob, které na území republiky neoprávněně vnikly; přitom odhaluje v jejich řadách agenty nepřátelských rozvědek a jejich pomahače,

b) řídí činnost, organizuje a provádí kontrarozvědná opatření na OPK,

c) vyhledává v pohraničním území signály o ostatní trestné činnosti. Zvláštní pozornost je třeba věnovat odhalování trestné činnosti vizových cizinců, zdržujících se v pohraničním území a osobám, které dojíždějí do kapitalistické ciziny,

d) organizuje a provádí preventivně výchovná opatření mezi občany čs. pohraničního území s cílem předcházet trestné činnosti a zapojení co nejširšího okruhu osob do ochrany čs. štátních hranic.“ AMV SR Levoča, Rozkaz MV ČSR č. 24 z 25. 5. 1964.

⁷⁹Nová koncepcia organizácie operatívnych zložiek ministerstva vnútra vychádzala z uznesenia predsedníctva ÚV KSČ „O vytvorení československej jednotnej kontrarozvedky s platnosťou od 1.1.1964“ prijaté v decembri 1963. Jeho podstatou bolo organizačné zlúčenie doteraz samostatných zložiek – politickej kontrarozvedky (II. správa MV), vnútorného spravodajstva (III. správa MV) a ekonomickej kontrarozvedky (IV. správa MV). Jednotná čs. kontrarozvedka existovala do roku 1974, keď boli z jej operatívnych správ opäť vytvorené samostatné útvary. FROLÍK, J.: c. d., s. 492 a 499.

⁸⁰Tamže, s. 497 a AMV SR Levoča, Rozkaz MV ČSR č. 28 z 30. 7. 1965 a č. 12 z 24. 3. 1966.

nisterstva vnútra (FMV).⁸¹ Dočasný štatút FMV vydaný v auguste 1969 vymedzoval hlavné úlohy tohto orgánu „po linii vojenskej kontrarozviednej činnosti“ takto:

1. zajišťuje ochranu čs. ozbrojených sil na území ČSSR i v zahraničí pred činnosťou zahraničných rozviedných i jiných nepřátelských center a před jejich domácími pomahači,
2. zajišťuje ochranu čs. ozbrojených sil před činností vnitřních nepřátel,
3. podílí se na ochraně čs. státního tajemství v čs. ozbrojených silách,
4. provádí výkonnou operativní činnost proti vymezeným nepřátelským objektům v zahraničí,
5. podílí se na zabezpečení bojeschopnosti a bojové připravenosti čs. ozbrojených sil,
6. v souladu se zámyslem operačního klamání provádí a zabezpečuje jako výhradní orgán desinformační činnost ve vojenské oblasti zpravodajskými prostředky,
7. samostatně i ve spolupráci s orgány FSZS (Federální správa zpravodajské služby – pozn. J. Š.) a Státní bezpečnosti MV ČSR a MV SSR zabezpečuje a provádí zpravodajskou ochranu čs. ozbrojených sil před nepřátelskou činností vedenou z civilního přílehlého prostředí,
8. soustřeďuje informace o výsledcích kontrarozviednej práce v čs. ozbrojených silách a operativní situaci v nich a o formách a metodách práce protivníka proti nim i o jeho záměrech. V této oblasti úzce spolupracuje se zpravodajskými a kontrarozviednými složkami ČSSR i obou národních republik,
9. při plnění svých úkolů spolupracuje s vojenskými kontrarozviedkami států Varšavské smlouvy,
10. ve stanoveném rozsahu informuje o výsledcích své činnosti a získaných poznatkách vedení ministerstva národní obrany a příslušné velitelské stupně...⁸²

V organizačnej štruktúre FMV sa HS VKR s krycím označením III. správa ZNB stala súčasťou uvedenej Federálnej správy spravodajských služieb (oficiálna skratka FSZS), ktorá vznikla k 1. 3. 1969 a patrila do kompetencie námestníka ministra vnútra ČSSR pre riadenie federálnej spravodajskej služby a ochrany štátneho tajomstva.⁸³ Vnútorne sa HS VKR členila na tzv. funkčné a výkonné útvary. Funkčné útvary predstavoval odbor operatívneho riadenia kontrarozviednej práce⁸⁴, študijno-analytický odbor⁸⁵, vnútorný odbor⁸⁶ a kádrový a organizačný odbor. Medzi výkonné útvary patrili odbor pre prácu v zahraničí⁸⁷, odbor pre ministerské útvary⁸⁸, odbor pre centrálné zložky MNO a generálneho štábu⁸⁹ a odbor vyšetrovania ŠtB vo VKR.⁹⁰ Tzv. výkonné orgány na teritóriu tvorili okruhovité a armádne odbory VKR, odbor VKR na veliteľstve Pohraničnej stráže a oddelenia VKR priamo podriadené HS

⁸¹Okrem VKR zostala vo výlučnej právomoci federálnych orgánov ešte správa zahraničnopolitickej rozviedky. Všetky ďalšie zložky boli rozdelené do pôsobnosti troch ministerstiev vnútra – ČSSR, ČSR a SSR. FROLÍK, J.: c. d., s. 496.

⁸²AMV SR Levoča, Rozkaz MV ČSSR č. 44 z 6. 8. 1969.

⁸³Organizácia FSZS FMV okrem HS VKR ďalej zahŕňala Hlavnú správu rozviedky (I. správa ZNB), Hlavnú správu kontrarozviedky (II. správa ZNB), Správu sledovania (IV. správa ZNB), Správu ochrany stranických a ústavných činiteľov (V. správa ZNB) a Správu spravodajskej techniky (VI. správa ZNB). FROLÍK, J.: c. d., s. 496.

⁸⁴„je orgánem náčelníka pro operativní prověrky a koordinace kontrarozviednej práce ve VKR“. AMV SR Levoča, f. V/P1, inv. j. 22.

⁸⁵„je orgánem náčelníka pro provádění centrální analyticko-syntetické, desinformační, statisticko-evidenční činnosti a informační činnosti“. Tamže.

⁸⁶„je orgánem náčelníka pro zabezpečení legislativní právní činnosti, inspekce, administrativy, materiálně technického zásobování“. Tamže.

⁸⁷„je výkonným orgánem pro organizování a provádění agenturně-operativní práce v zahraničí“. Tamže.

⁸⁸„je výkonným orgánem pro řízení a výkon kontrarozviednej práce v rámci svazků a útvarů a zařízení ČSLA přímo podřízených MNO“. Tamže.

⁸⁹„je výkonným orgánem pro organizování a provádění agenturně operativní práce v centrálních složkách“. Tamže.

⁹⁰„je samostatným, procesně nezávislým vyšetrovacím orgánem ve VKR“. Tamže.

VKR (na veliteľstvách druhov vojsk a služieb MNO a GŠ, na KVS a inde). Spolu bolo pre orgány VKR plánovaných 925 osôb, z toho 127 osôb priamo pre HS VKR. Ako zabezpečovací útvar mala HS VKR naďalej podriadený 70. prevádzkový prápor.⁹¹

Súčinnosť a spolupráca VKR a ostatných bezpečnostných zložiek sa v tomto čase uskutočňovala predovšetkým na úrovni kraja, kde bol dôraz kladený najmä na spoluprácu odborov a oddelení VKR s oblastnými odbormi Hlavnej správy rozvedky (OO HSR) ako I. správy FSZS FMV. Dočasné smernice o spolupráci OO HSR s inými bezpečnostnými zložkami, ktoré boli vydané 13. 6. 1969, v tomto zmysle ukladali:

„1. Náčelník OO HSR v rámci plnení svých úkolů požaduje:

- a) pomoc a součinnost náčelníka VKR při rozpracování typů z řad vojenských osob (např. při přemísťování typů, agentury čs. rozvědky, předvolávání zájmových osob v činné službě i záloze a pod.),
 - b) živý i archivní materiál vojenských osob za účelem operativního využití,
 - c) pomoc a součinnost příslušného náčelníka VKR k využití agenturní sítě VKR za účelem prověrek a otypování vhodných osob,
 - d) pomoc a součinnost při výběru vhodné agentury z řad vojenských osob před jejich odchodem do civilního povolání.
2. Náčelník oddělení VKR při plnění svých operativních úkolů požaduje:
- a) součinnost a pomoc od náčelníka OO HSR k rozpracování akcí VKR,
 - b) poznatky o vhodných typech z řad mladých lidí před nástupem vojenské služby, u kterých je předpoklad jejich využití po linii VKR.
3. OO HSR na požádání náčelníka VKR poskytuje mu určitý studijní materiál, zejména politické informace ke studiu a přípravě v rámci odborného zdokonalovacího školení.
4. Na dožádání VKR provádí OO HSR lustraci ve svých evidencích a poskytuje materiál případně výpisy ze spisů s přihlédnutím na speciální konspiraci.“⁹²

Na začiatku 70. rokov sa orgány VKR stali aktívnymi účastníkmi procesu tzv. konsolidácie spoločnosti a obnovy neostalinských determinantov komunistického systému, narušených pokusom o jeho reformu po XIII. zjazde KSČ. Ich rolu názorne dokumentuje plán hlavných úloh čs. kontrarozvedkových zložiek ministerstva vnútra na rok 1970, ktorý schválila Koordinačná rada rozvedky⁹³ v decembri 1969. Spracovaniu plánu predchádzali „konzultácie“ zástupcov jednotlivých súčastí FSZS v Moskve.⁹⁴

Plán sa v úvodnej časti podrobne zaoberal vývojom operatívnej situácie v roku 1969, ktorý „byl hluboce ovlivňován důsledky vážné vnitropolitické krize vyvolané v ČSSR kontrarevolučními silami za aktivní pomoci imperialistických rozvědek, které usilovaly o vytváření vhodné situace a atmosféry uvnitř socialistického tábora pro dosažení podvratných cílů odpovídajících strategickému kursu americké politiky. Pro realizaci jejich záměrů byl stav vnitropolitické situace v ČSSR velmi vhodný, neboť jim dovoľoval využívat mnohé dosud trvající krizové situace, značnou dezinformovanost obyvateľstva, různé extrémistické tendence a podobné jevy.“⁹⁵ Z toho potom vychádzal pri formulovaní koncepčných a vykonávacích úloh.

⁹¹Tamže.

⁹²AMV SR Levoča, f. V/P1, inv. j. 263.

⁹³Koordinačná rada čs. kontrarozvedky vznikla na základe dohody ministrov vnútra ČSSR, ČSR a SSR v lete 1969 ako poradný, konzultačný a iniciatívny orgán bez rozhodovacej právomoci, ktorý mal „prispívať k urychlené konsolidácii situace v čs. kontrarozvědce, k optimalizaci její činnosti v podmínkách čs. federace a ke sjednocování názorů na řešení úkolů“. AMV SR Levoča, f. V/P1, inv. j. 210.

⁹⁴AMV SR Levoča, f. V/P1, inv. j. 198.

⁹⁵AMV SR Levoča, f. V/P1, inv. j. 492.

Pre oblasť tzv. špecializovanej ochrany čs. ozbrojených síl proti vonkajšiemu i vnútornému nepriateľovi plán vymedzoval pre náčelníka III. správy MV ČSSR nasledujúce úlohy:

„a) ... *dále zvyšovat úroveň, účinnost a ofenzivnost komplexu kontrarozvědnych opatření v boji s nepřátelskými rozvědnyými a jinými zahraničními centry, zejména vojenskými rozvědkami. Provádět účinná operativní opatření s cílem předcházet a zabraňovat úsilí a pokusům nepřátelských rozvědek o pronikání do čs. ozbrojených sil a k tomu zejména: položit důraz na kvalitní a účinné rozpracování nejzávažnějších případů špionáže a jiné nepřátelské činnosti,*

- *ve smyslu opatření stanovených 3. schůzí Rady obrany státu z července 1969 a v návaznosti na opatření MNO/GŠ ke klamání nepřítelů na operačním stupni prohlubovat účinnost a kvalitu vojenské dezinformace zpravodajskými prostředky a plnit úkoly stanovené VKR k rozvinutí vojensko politické a vojensko ekonomické dezinformace,*
- *provádět aktivní výkonnou zpravodajskou činnost do zahraničí, zejména na úseku výstavby agenturních prostředků a zahájit rozpracování některých objektů nepřátelských vojenských rozvědek pracujících proti ČSLA,*
- *odhalováním kanálů pronikání ideologické diverze do čs. ozbrojených sil vytvářet podmínky pro zkvalitňování práce VKR v této oblasti,*
- *vlastní činností i ve spolupráci s velením ČSLA prohlubovat opatření na úseku boje proti vizuální a technické rozvědky protivníka,*
- *v potřebné míře se podílet na realizaci úkolů uložených velením ČSLA uznesením 37. schůze PÚV KSČ.*

b) *Účinnými kontrarozvědnými opatřeními a ve spolupráci s velitelskými orgány chránit čs. ozbrojené síly před vnitřním nepřitelem s cílem zajištění jejich politické konsolidace a zvyšování jejich bojových schopností, zejména:*

- *podílet se na očistě velitelského sboru od reakčních antisovětských a pravicově oportunistických elementů a zabraňovat jejich negativnímu působení,*
- *zesílit pomoc velení armády v boji proti závažným mimořádným událostem v ČSLA, zvláště upevnění režimu ochrany státního tajemství, odhalování a maření dezercie a emigrace do ciziny i předcházení ztrátám a krádežím zbraní, tržavin a dalších podobných prostředků,*
- *v průběhu roku přehodnotit operativní situaci v ČSLA ovlivněnou zejména politickými událostmi a organizační přestavbou makrostruktury ČSLA. Na základě toho vypracovat předpoklady jejího perspektivního vývoje a potřebných kontrarozvědných opatření.*

c) *Upevňovat konsolidaci vlastního aparátu VKR účinnou kádrovou a výchovnou prací, zkvalitňováním úrovně řídicí, organizační a kontrolní činnosti, upevňováním autority náčelníků i kázně všech příslušníků VKR.*

d) *Přehodnotit úroveň mob. připravenosti VKR v souvislosti s přestavbou makrostruktury ČSLA.*⁹⁶

Priamo adresovaná náčelníkovi HS VKR bola aj úloha: „*Dále prohlubovat a zkvalitňovat opatření ke kontrarozvědné ochraně sovětských vojsk umístěných na území ČSSR, s důrazem na konkretizaci součinnostních plánů, jejich praktické plnění, na účinnější koordinaci práce mezi složkami III. správy FSZS, HS StB MV ČSR a SSR a sovětskou VKR stř. skupiny vojsk a na zabezpečení systematické kontroly stavu a úrovně ochrany.*“⁹⁷ Další požiadavky na činnosť VKR vyplývali z úloh stanovených všetkým operatívnym správam FSZS.

⁹⁶Tamže.

⁹⁷Tamže.

Spomínaná účasť na „očiste“ veliteľského zboru sa týkala aktívneho zapojenia orgánov VKR do procesu masového prepúšťania vojakov z povolania a občianskych zamestnancov, ktorých „politický profil neodpovedá stanoveným požiadavkám“.⁹⁸ Rozkaz ministra vnútra č. 48 z 20. 10. 1970 pritom zdôrazňoval: „Mezi propouštěnými jsou aktivní nositelé revizionismu a pravicového oportunistu, kteří svoji protistranickou a protisocialistickou činností vážně narušovali důsledné uplatňování zásad marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu. Mnozí z nich jsou nositelé významných skutečností utajovaných v zájmu obrany naší republiky, případně i v zájmu obrany států Varšavské smlouvy... Je proto nutné věnovat takovým osobám potřebnou operativní pozornost.“⁹⁹

V tomto zmysle rozkaz ministra vnútra presne vymedzoval otázky spolupráce orgánov VKR a Štátnej bezpečnosti v rámci tzv. konsolidačného procesu. Ukladal:

- „1. útvary vojenské kontrarozvedky (ďalej jen „VKR“) jsou povinny informovat příslušné útvary Státní bezpečnosti o všech vojácích z povolání a občanských pracovnících propuštěných z československých ozbrojených sil v souvislosti s konsolidačním procesem, současně jsou povinny předávat jim všechny získané operativní materiály k těmto osobám... V předávaných materiálech útvary VKR vyznačí, zda propuštěná osoba byla nositelem státního tajemství, příp. státního tajemství zvláště důležitého,
2. v určených případech budou útvary VKR zabezpečovat samy operativní dohled nad propuštěnou osobou (půjde zejména o osoby, u kterých probíhá rozpracování, osoby, jež udržují operativně zajímavé styky s prostředím čs. ozbrojených sil, o nositele zvláště významných utajovaných skutečností z oboru působnosti ministerstva národní obrany a pod.).

V takových případech útvar VKR informuje příslušný útvar Státní bezpečnosti o propuštění osoby z čs. ozbrojených sil a o tom, že operativní dohled nad ní bude zabezpečovat sám. Přitom útvar VKR... nese plnou odpovědnost za provedení opatření souvisejících s operativním dohledem, příp. rozpracováním. Zjistí-li orgány Státní bezpečnosti poznatky k takové osobě, předají je útvaru VKR, který zabezpečuje dohled.

Pominou-li důvody operativního zájmu VKR, předá útvar VKR veškeré materiály soustředěné v průběhu operativního dohledu včetně uvedení jeho výsledků a informace o provedených opatřeních útvaru Státní bezpečnosti, přitom též uvede, zda i nadále trvá potřeba operativního dohledu...

Zjistí-li útvar Státní bezpečnosti, že propuštěná osoba udržuje styky s osobami z prostředí čs. ozbrojených sil, usiluje o jejich navázání nebo projevuje jiný podezřelý zájem o čs. ozbrojenou sílu, informuje o tom příslušný útvar VKR, a další opatření provádí v součinnosti s ním.“¹⁰⁰

Aktivnou účasťou na upevňovaní „marxisticko-leninského“ charakteru veliteľského zboru a na reštaurácii byrokraticko-totalitného modelu spoločnosti sovietskeho typu sa začala ďalšia etapa činnosti čs. vojenskej kontrarozvedky. V nej táto zložka kontinuálne nadviazala na úlohy, ktoré plnila v prospech a na podporu komunistickej moci po februári 1948. Zrútenie komunistického režimu a obnova demokratických spoločenských postulátov na konci 80. rokov preto nevyhnutne viedli ku zmene jej charakteru a k „návratu“ k pôvodnému vymedzeniu pôsobnosti obranného vojenského spravodajstva.

S naznačenými vývojovými tendenciami boli spojené aj viaceré organizačné zmeny. Už k 1. 1. 1971, v rámci reorganizácie federálneho ministerstva vnútra, ktorá súvisela s novým

⁹⁸AMV SR Levoča, Rozkaz MV ČSSR č. 48 z 20. 10. 1970.

⁹⁹Tamže.

¹⁰⁰Tamže.

vymedzením kompetencií tohto orgánu a republikových ministerstiev, bola zrušená Federálna správa spravodajských služieb. HS VKR sa ako III. správa FMV stala opäť samostatnou zložkou v priamej podriadenosti 1. námestníka ministra vnútra ČSSR.¹⁰¹ Druhá etapa rozčleňovania operatívnych zložiek FMV na samostatné útvary sa uskutočnila k 1. 7. 1974, keď bol okrem iného odbor vyšetrovania vo VKR podriadený priamo náčelníkovi Správy vyšetrovania ŠtB.¹⁰² V tomto začlenení pôsobili orgány vojenskej kontrarozvedky až do konca 80. rokov. Dňom 1. 4. 1990, po zrušení ŠtB, bola HS VKR podriadená ministerstvu národnej obrany a 1. júla t. r. namiesto nej vznikol Hlavný úrad Vojenského obranného spravodajstva FMO. Riadil činnosť obnoveného obranného spravodajstva čs. armády až do 31. 12. 1992, t. j. do rozdelenia česko-slovenskej štátnosti na samostatné národné republiky.

J. ŠTAIGL: ORGANISATION UND HAUPTRICHTUNGEN DER WIRKUNG DES ABWEHRDIENSTES (MILITÄRISCHE SPIONAGEABWEHR) DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN JAHREN 1945 – 1970

Das Thema des Aufsatzes ist die Problematik des Abwehrdienstes (militärische Spionageabwehr) als sog. defensiven Teiles des Nachrichtendienstes der tschechoslowakischen Armee. Der Aufsatz bietet einen Grundüberblick der Organisationsentwicklung und Tätigkeit dieses Organs vom Ende des 2. Weltkrieges bis zum Jahr 1970.

In der tschechoslowakischen Armee nach dem 2. Weltkrieg bildete der Abwehrdienst, zum Unterschied von der ČSR vor dem Münchener Abkommen, einen selbstständigen Nachrichtendienst. Seine organisatorische Trennung von dem Aufklärungsdienst (Spähtrupp), die noch vor dem Ende des Krieges im Rahmen des damaligen 1. Tschechoslowakischen Armeekorps in der Sowjetunion zustande kam, sollte die Untergliederung der Tätigkeit der Organen des Abwehrdienstes den Nachrichteninteressen der Kommunisten sichern, und zwar sollte es die Entwicklung der Armee und die übrigen Bereiche des Lebens in der befreiten Tschechoslowakei beeinflussen. In der friedlichen Organisation der Armee wurde zum zentralen Leitungsorgan dieses Abwehrdienstes die Hauptverwaltung des Abwehrdienstes, die sich im Sommer 1946 in die 5. Abteilung des Generalstabs des Verteidigungsministeriums umwandelte. Unter ihrer Leitung traten die Organen des Abwehrdienstes auf einzelnen Führungsebenen aktiv in die innerpolitische Kampf und in großem Ausmaß nahmen auf der Vertiefung des Einflusses der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei sowohl in dem Offizierkorps, als auch in der ganzen Armee teil, wobei sie ihre Wirkung auch auf den Zivilsektor systematisch verbreiteten. Mit ihrer Tätigkeit trugen sie bedeutend zur Bildung günstiger Bedingungen für die Verwirklichung des Staats- und Machtumsturzes im Februar 1948.

Nach dem Entstehen des kommunistischen Machtmonopols wurden die Organe des Abwehrdienstes zu einem von wichtigsten Werkzeugen der totalen Beherrschung der Armee, vor allem ihres Führungskorps. Sie organisierten und steuerten Massenrepressionen militärischer Personen, die für das neue Regime eine reale oder potenzielle Gefahr darstellten, oder den Repräsentanten des Regimes aus anderen Gründen nicht passten. Der Abwehrdienst wurde mit Recht für einen Bestandteil der Staatssicherheit in der Armee gehalten. In 1951 wurde der militärische Nachrichtendienst (diese Benennung wurde von 1950 benutzt) in den Wirkungsbereich des neugegründeten Ministeriums der National-sicherheit eingegliedert. Das neue Ministerium sollte – nach sowjetischem Vorbild – die Leitung der Geheimdiensten und bewaffneten Truppen außer Armee zentralisieren. In seinem Rahmen arbeitete die militärische Spionageabwehr (diese Benennung wurde vom Sommer 1952 benutzt) mit anderen Sicherheitsorganen, vor allem aber mit der Staatssicherheit, aktiv zusammen. Nach der Vereinigung des Ministeriums der Staatssicherheit und des Innenministeriums in 1953 wurde die militärische Spionageabwehr zu einer von selbstständigen Administrationen des neuen Innenministeriums mit der Aufgabe, die Staatssicherheit in der Wehrmacht zu sichern. Sie erfüllte diese Aufgabe sowohl im Bereich der äußeren Sicherheit, worunter man die Verfolgung der dem Regime feindlichen Personen in der Armee verstand. Die Tätigkeit der militärischen Spionageabwehr betraf nicht nur die Berufssoldaten, sondern auch die Soldaten des pflichtgemäßen Heeresdienstes und die zivilen Angestellten der Militärverwaltung. Am Ende des gefolgten Zeitabschnittes erreichte die militärische Spionageabwehr mit der aktiven Teilnahme ihrer Organen an den personellen Säuberungsaktionen in dem Führungskorps im Rahmen des sog. Normalisationsprozesses ihren Höhepunkt.

¹⁰¹FROLÍK, J.: c. d., s. 497.

¹⁰²Tamže, s. 499.